

ANADOLU KÜLTÜR, EDEBİYAT ve İNANÇ TARİHİNDE ÖNEMLİ BİR KAYNAK :

BATTALNAME

Yağmur SAY

Türklerin Anadolu'ya gelişiyle bir Arap komutanı veya askeri olan Battal Gazi'nin önce bir Türk savaşçıya ardından da Gazi-Veli haline dönüştürüldüğünü görüyoruz. Bu etkinin ve ünün büyüklüğü öyle bir boyuta taşınacaktır ki O'na ait Anadolu'nun çeşitli yerlerinde 7 ayrı mezarının bulunması ve hepsinin aynı etki altında kutsanması sağlanmış olacaktır.

Seyid Battal Gazi efsanesinin geniş ölçüde ün kazanması, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde büyük izler bırakmıştır. İstanbul, Maltepe'de Seyyid Gazi Kayası, Erdek'te kalesi, Kapadokya Karacadağ'da bir Cami, Caesarea (Hacı Halife-Hacı Kalfa) adına bir vakıf bulunmaktadır. Kırşehir'de ise ikinci bir türbe görülmektedir. Üçüncüsü de Çorum yakınlarındaki Ali Dağı'ndadır. Battal Gazi Destanı'nın Bizans versiyonu olan Diegenes Acritas da da benzer biçimde Trabzon, Girit ve Karpathos'da üç ayrı mezara sahiptir. Seyitgazi yakınlarındaki Kırk Kızlar Dağı (Kırk Bakire Dağı), büyük bir ihtimalle Battal Gazi'nin romantik hikayelerinden biri olan "Kırk Prenses" menkıbesiyle bağlantılıdır¹. Bunlara ek olarak, Hasluck²; menkıbelerin çok kesin ve yaptırıma dönük bir önem kazandığının, Anadolu'daki bazı yerlerle ve kurum adlarıyla olan ilişkiden anlaşıldığını belirtiyor. Örneğin; Kayseri'de kendisinin tesis ettiği halk tarafından rivayet olunan bir cami³, Malatyada da keza bir cami O'nun adı ile anılmaktadır. Bununla birlikte, İstanbul Kadıköy ile ilgili görüldüğü gibi, Kızkulesi menkıbesinin⁴ bir şekli de bunun inşasına sebep olmak üzere Battal Gaziyi göstermesi, bu kesin önemi, kurumların varlığının temelini ve devamını simgelemesi bakımından sonderece dikkat çekicidir⁵.

Pertev Naili Boratav, Battal'ın, Emevilerin VIII. yüzyılda Bizans'a karşı açtıkları seferlerde ün kazanmış bir Arap komutanı olup, Arap ve Türk destanî halk romanlarının da yegane kahramanı olduğunu ve Türkler arasında Battal Gazi, Seyyid Battal ve Seyyid Battal Gazi isimleri ile tanındığını belirtmektedir.

Hüseyin Hüsameddin, Battalnamelerde Hüseyin b.Cafer b.Münzar b.Ömer b.Ali b.Hüseyin b.Ali b.Ebi Talib şeklinde Hüseyin soyundan gösterildiğini belirtmekte, bu

¹ F.W.Hasluck, **Bektaşilik Tedkikleri, Anadolu'nun Dînî Tarih ve Etnografyasına Dair**, Tetkikat Merkezi Neşriyatı I, Çev.: R.Hulusi, İstanbul, 1928, s.90-98; Hasluck, **Christianity and Islam Under the Sultans**, C. I-II, Oxford, 1929, s.704-716.

² A.g.e., s.90-98.

³ Battal Gazi menkıbeleri fütihat devri Türkleri arasında o denli yaygın hale gelmiştir ki bu yayılmanın bir göstergesi olarak O'na ait Kayseri'deki bu camiden XII. yüzyılda Herevi bahsetmektedir. Kazvini de bu bilgiye eserinde yer vermiştir. Herevî, **Kitab uz-Ziyarat**, Nşr.: J.Sourdel-Thomine, Şam, 1953, s.59; Kazvini, **Asar ul-Bilad**, Nşr.: Wustenfenld, Göttingen 1848, s.371.

⁴ Grek (Yunan) idarecinin kızını ve hazinelerini Arap savaşçısından korumak için bu kuleyi inşa etmek zorunda kaldığı söylentilerin temelini oluşturur.

⁵ Hasluck, **Bektaşilik Tedkikleri**, , s.90-98.

silsilenin asılsız ve inandırıcı olmadığını söyleyerek Benî Ümeyye devrinde Hz.Hüseyin evlatlarına imaret ve nüfuz verilmesinin düşünülemediğini bildirmektedir⁶.

Bunların yanında, Ahmet Yaşar Ocak⁷ ve Abdülbaki Gölpınarlı⁸ Saltuknamede, Battal Gâzi ile Sarı Saltuk arasında bir ilişki kurulduğunu kaydederek, Sarı Saltuk da tıpkı Melik Dânişmend Gâzi⁹ gibi Hz.Ali soyundan ve Seyyid Battal Gâzi'nin torunlarından Seyyid Hasan'ın oğlu olarak gösterildiğini belirterek biranlamda bu ve benzeri neseb sahiplenmelerinin temelinde menkıbevî halk kültürünün büyük etkisini vurgulamaktadır. Fuat Köprülü, menkıbelerde; Sayramlı Molla Musa'nın Aksu'da gömülü Battal Gâzi adıyla meşhur İmam Abdurrahman Alevi'nin Muhammed Hanefi'nin dördüncü torunu olduğunu kaydettiğini belirtir¹⁰.

Pertev Naili Boratav, İslam Ansiklopedisinde, genel kanı olarak Battal Gâzi'nin Emevilerin VIII.yüzyılda Bizans'a karşı giriştikleri seferlerde ün kazanmış bir Arap komutanı olarak bilindiğini belirtmekte ve İbn Asakir'in Emevilerin azatlı bir kölesi olduğunu ve Arap aslından gelmediğini¹¹ belirttiğini de kaydetmektedir¹². Bu görüş, İbnü'l-Esîr'de temellenmektedir. İbnü'l-Esîr Battal Gâzi'nin aslen Arap olmayıp Emevilere intisab etmiş azatlı bir köle ailesinden geldiğini¹³ kaydetmektedir¹⁴.

Menkıbevi eserlerde Seyyid Battal Gazi'nin bir de Nesebname kaydedil mektedir. Bu Nesebname Seyyid Hüseyin Gazi'den, Seyyid Ali'den başlayarak Seyyid Battal Gazi'yi dokuzuncu göbekte Hz. Ali'ye ulaştırmaktadır¹⁵.

⁶ (Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi, 1329-1332, s.210-212; Şükrü Baba, **Divan-ı Şeyh İlhâmî ve Seyyid Battal Gazi**, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1334, s.1-28.

⁷ A.Y.Ocak, "Sarı Saltuk ve Saltukame", **Türk Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., S. 195, Yıl: XVII, Ocak, 1979, s273.

⁸ A.Gölpınarlı, **Yunus Emre ve Tasavvuf**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1961, s33.

⁹ Danişmend Gazi'nin de kimliği menkıbelerle içiçe girmiştir. Danişmend Gazi'nin kimliğini Battal Gazi'nin kimliği gibi menkıbevi kimliğinden ayrı değerlendirmeye ihtiyaç vardır. E.Merçil, (E.Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, TTK Yay., Ankara, 1991, s.253.) Emir Danişmend'in Bizanslılarla yapılan bir savaşta ölen meşhur İslam kahramanı Battal Gâzi'nin neslinden geldiği söylentilerini belirtmektedir. Ayrıca, Osmanlı Ansiklopedisi (**Osmanlı Ansiklopedisi**, C.I, Ağaç Yay., İstanbul 1993, s.11.)'nde, mehz verilmemekle birlikte, Danişmend Gâzi'nin, ünlü İslam kahramanı Battal Gâzi'nin soyundan geldiğini belirten kaynaklar vardır denilmektedir.

¹⁰ M.F.Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara, 1976, s62-63.

¹¹ F.Çelikkanat, (F.Çelikkanat,**Eskişehir**, Eskişehir,1990, s.96.) İbn Asakir'e göre Battal Gâzi'nin Emevilerin azatlı bir kölesi olduğunu belirtip, yanlış bir kayıt olarak Arap aslından geldiğini söylemektedir. Halbuki İbn Asakir'deki kayıt bunun tam aksine Emevilerin azatlı kölesi olduğu ve Arap aslından gelmediği şeklindedir (İbn Asakir, **Tarih-i Dimaşk**, C.I, Beyrut, 1988, 140-141).

Diğer bir yanlış da S.Arisoy (S.Arisoy, "Seyyit Battal Gazi ve Atı", **Eskişehir I. Seyyid Battal Gazi Bilimsel Semineri, 22-24 Eylül 1977, Bildiriler**, Eskişehir, s.33.) yapmaktadır. S.Arisoy eserinde; "Battal, İbnu Esekire göre Ermenilerin azadlı bir kölesidir. Türk soyundandır. Arap aslından sayılmaktadır." demektedir. İbnu Esekir olarak yazılmış olan müellif "İbn Asâkîr", Ermeniler olarak yazılmış olan soy bilgisi ise "Emeviler" olacaktır.

¹² P.N.Boratav, "Battal", **İslam Ansiklopedisi**, M.E.B. Yay., M.E. Basımevi, C. II, İstanbul, 1993, s.344.

¹³ Bu görüşü A.Y.Ocak da desteklemektedir. Ayrıca ailesi ve soyu hakkındaki bilgilerin açık ve net olmadığını, menkıbelerdeki soy bilgisiyle diğer tarihi kayıtlardaki bilgilerin birbirini tutmadığını belirtmektedir (A.Y.Ocak, "Battal Gâzi" Mad. **İslam Ansiklopedisi.**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C.V, İstanbul 1992, s.204.).

¹⁴ İbnü'l-Esîr, **El-Kamil fi't-Tarih**, C. V, Leyden, 1870, s.129.

¹⁵ Bu Nesebname'nin bir örneğinin Mükrimin Halil Yınanç'da olduğunu M.Aslanbay bildirmektedir. Ayrıca II. Dünya Savaşı sırasında bu Nesebname'nin yandığı da ifadeler arasındadır. M.Aslanbay'ın Mükrimin Halil Yınanç'dan alarak neşrettiği Nesebname şöyledir; (Hâzâ Nesebname-i Sultan Seyyid Battal Gâzi Rahmetullahu Aleyh ve Hâzihî'n-Nesebü's-Şerifü'l-Haseb Seyyidü's-Sâdât ve Menba'u's- Sâdât Murtaza Âzam Müctebay-i Ekrem İftihar-el-e'âzım ve'l-eşraf Sülale-i Abd-u- Menaf sırrı-el-tâhâ ve Yâsin Nur-u- Hadik-ı- Resul-ü Rabbi'l-âlemin Seyyidü'l- Memleket-i Ved'din-i Câfer ve Hüvel-Battalü'l-Müştehir Seyyid Gâzi ibn-i Seyyid Hüseyin ibn-i Seyyid Ali ibn-i el-Seyyid Zeyd ve Hüve Künyet-ün Râbi' ibn-i Seyyid Ali el-Medenî-el-Ekber Şehit el-Gâr ibn-i Seyyid Zeyn-el-Envar ibn-i İmam Zeyn-el- Abidin ibn-i-el-İmam-el-Mazlum Ebu Abdullah-el-Hüseyin ibn-i Ali-el-Murtaza ibn-i Ebi Tâlib ibn-i Abd-ü Muttalip ibn-i Hâşim ibn-i Abd-u- Menaf ibn-i Kusey ibn-i

Bu Nesebname'de Seyyid Battal Gazi Arap ırkından gösterilmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz bilgilere ek olarak, Heinrich Leberecht Fleischer eserinde Seyyid Battal Gazi'nin soyu üzerinde durmakta ve bir soy dizini vermektedir. Buna göre de O'nun soyu, Hz.Muhammed ve Hz.Ali'ye kadar gitmektedir;¹⁶ Bunlara ek olarak Şükrü de Seyyid Battal Gazi'nin bir tarikat silsilesini vermiştir. ¹⁷ Taberî ve diğer birçok kaynağın da gösterdiği gibi Battal Gazi'yi VIII. yüzyılda Emevîler devrinde yaşamış kabul etmek gerçeğe daha yakın görünmektedir¹⁸.

Kilab ibn-i Kâ'b ibn-i el-Mevi ibn-i Gâlib ibn-i Malik ibn-i Nasr ibn-i Kenâne ibn-i Huzeyme ibn-i Müdrice ibn-i el-İlyas). (M.Aslanbay, **Seyyid Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri**, Eskişehir, 1953, s.44.)

¹⁶1-Hz.Ali (Hz.Muhammed'in amcasıoğlu, kızı Fatıma'nın kocası); 2- Hz. Hüseyin (Hz.Ali'nin küçük oğlu); 3- Ali Zeynel Abidin; 4- Seyyid Zeynel Enver; 5- Seyyid Ali El-Medenî; 6- Seyyid Zeyd; 7- Seyyid Ali; 8- Seyyid Hüseyin; 9- Seyyid El-Battal (Cafer b.Hüseyin) H.L.Fleischer (H.L.Fleischer, **Über den Türkischen Volksroman Sîret-i Sejjid Battal**, 1888, s.50-54 ; H.L.Fleischer (H.L.Fleischer, a.g.e., s.226-254)'in makalesini Battal İnandı, "Türk Halk Romanı Seyyid Battal Hakkında" (Battal İnandı, "Türk Halk Romanı Seyyid Battal Hakkında", **Milli Kültür**, S.35, Ağustos 1982, s.28-31; Aralık 1982, s.50-54) adıyla Almandan Türkçeye çevirmiştir. Bu şecere H.Köksal (**Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı**, Ankara, 1984, s.46.)'da da verilmiş ve müellif bu şecerenin tarihsel verilere uymadığını belirtmiştir. H.Köksal (H.Köksal, a.g.e., aynı sayfa); " 740 tarihini ölüm tarihi olarak alırsak, yukarıdaki şecereye uymamaktadır. Çünkü Hz.Ali'nin hilafeti (656-661) yılları arasındadır. Hz.Ali'den itibaren dokuz kuşağa kadar olan akrabalığı düşünürsek, bu tarihin uyumsuzluğu ortaya çıkar." demektedir. Ayrıca destanda, Seyyid Battal'ın esir aldığı ve cezalandırmak üzere Halife Mu'tasım'a teslim ettiği sahte peygamber Babek, Mu'tasım'ın halefi Vasıbillah zamanında ölmüştür. Tarihsel kaynaklar, Halife Mu'tasım I'nin hilafetini (833-842), Vasıbillah I'nin hilafetini (842-847), Babek'in idam edilmesini (837-838) olarak bildirdiğine göre, Seyyid Battal'ın IX. yüzyıl ortalarına kadar yaşadığı, yani Harunurreşid'in çağdaşı (hilafeti 786-809) olduğu olgusu ortaya çıkar." demektedir.

F.Ş.Yersel ("Eskişehir-Seyitgazi-Kümbet Üzerinde Anıtlar, İzerler", **Halkevi**, S.33, Yıl: 3, 31, Eskişehir, Halkevi Yay., Sakarya Basımevi, İlkkanun 1935, s.314)'de makalesinde Texier'in görüşünü; "Malatya'da doğmuş ve Halife Harunurreşid zamanında Romalılara karşı 739'da yapılan bir muharebede şehid olmuştur" şeklinde kaydetmektedir.

F.Ş.Yersel (a.g.e, s.316,317),Evliya Çelebi'nin Battal'ı Rum seferleri hicreti nebeviyesinin 98-99 senelerine tesadüf eder kaydından hareketle, Battal'ın Harunurreşid'e çağdaş gösterilmesinin ve tarihin de 244 olarak verilmesinin yanlış olduğunu belirtmekte, Battal'ın Harunurreşid ile beraber bulunan diğer kumandan olmasının da mümkün olmayacağını; Harun'un babası zamanındaki Rum seferleri, İstanbul muhasaralarının H.162 ve 163 senelerine rastladığını kaydediyor.

Ayrıca, Seyyid Battal'ın Malatya Emîri Ömer (Amr)'in çağdaşı olamayacağı konusunda önemli bilgiler veren H.Grégoire (H.Grégoire, "Comment Sayyid Battal, Martyr Musulman Du VIII Siecle, Est-il Devenu, Dans la Légende, le Contemporain D'Amer (.....-863)", **Byzantion** XI, Brüksel 1937, C.II, s.571-575) makalesinde 740 yılında Akroinos'da şehid olan İslam kahramanı Battal'ın Meliten adı verilen IX. yüzyıl Arap destanına sokulduğunu ve Malatya emîri Ömer'in çağdaşı ve emrinde çalışan birisi olarak gösterilmesinin yanlış olduğunu belirtir. Bu yanlışlığın Teophane tarafından yapıldığını belirterek, O'nun eserinde; Akroinos'da sonuçlanan sefer anlatılırken Gamer (Gamr) adı verilen bir Arap şefinin kumanda ettiği orduda yardımcı bir güç olarak Al-Battal'ın yer aldığı görülür.Bu diğer Battal ile karıştırılmıştır.Grégoire; (Gamer) kelimesinin oldukça az kullanılan (Ghamri) kelimelerinin karışmasından ileri geldiğini belirtir.Ayrıca Aynı şahıs başka bir bölümde (Amer) olarak yazılmıştır. (Teophanes, **Cf. Les Travaux de E. W. Broks, The Source of Teophanes, and the Syriac Chronicles**, Dans Byzantinische Zeitschrift, t. XV,1906, s.405.).

Gamer'in Yezid'in oğlu olduğu ve 743 yılında Velid II'nin emrinde Müslüman ordularına komuta eden kişi olduğu da bu konuda verilen bilgiler arasındadır (Teophanes, a.g.e., s.578-587.).

Grégoire bu konuda şöyle bir sonuç çıkartmaktadır; Seyyid Battal Gazi'nin VIII. yüzyıldan IX. yüzyıla aktarılması ve 865 yılında ölen Amr emrine veya Omar de Melitene'nin destanına bağlanmasının sebebi şudur; "Akroinos cengaveri Battal, Amer adıyla da zikredilen, Teophanes'in bir pasajında da geçen Ghamr isimli başka bir kumandana ortak edilmiştir. Şu halde isteyerek veya istemeyerek yapılan bir karıştırma ile efsanevî Battal'ı Emîr Amr'ın bir dostu yapmak çok kolaydır." (H.Grégoire, "Comment Sayyid Battal,s.571-575).

¹⁷ "Sultan Seyyid Battal Gazi Ahzü'l-beya min Ebu Seyyid Süheyl min yed Seyyid Ahmed Dibazi min yed Seyyid Ebu'l-Kasım min yed Seyyid Ebu Ca'ferül-Karmi min yed Ebu'l-Aziz Seyyid Hasan Kaşani min yed Ebu Seyyid Mehmedü's-Sadikü'l-Harat min yed Ebu Abdullah Seyyid Hasanü'l-Harat min yed Ebu Nasir Seyyid Abdullahü'd-Dameni min yed Ebu Ali Seyyid İsmail Medeni min yed Ebiye İmam Caferü's-Sadık min yed İmam Mehmedü'l-Bakır min yed İmam Zeynelabidin min yed İmam Hüseyin min yed İmam Hasan min yed Sultanü'l-Enbiyah Aleyh-i Efdalü't-Tahıyye ve't-teslim."(Şükrü Baba, **Dîvân-ı Şeyh İlâmî ve Seyyid Battal Gazi**, Necm-ı İstiklal Matbaası, İstanbul, 1334, 1-28).

Bu durumda Battal Gazi'nin bilhassa 717-740 yılları dolaylarında, Emevîler'in Bizans'a karşı yürüttükleri mücadelelerde rol aldığını ve hem Müslüman hem de Hıristiyan kaynaklara yansıyan efsanevî şöhretini bu sırada kazandığını kabul etmek doğru olacaktır. Belirtilen kaynaklar Battal Gazi'nin Bizanslılarla Anadolu'da yaptığı mücadeleleri ayrıntılı olarak zikrederler.

Bunlardan en önemlisi ve bütün menkıbelere de kaynaklık eden H.109 yılındaki savaşlardır.¹⁹ Ayrıca Amasya²⁰, Tokat, Antakya ve Maraş ile ilgili bilgilerde yaşamı

¹⁸ Hayrüddinü'z-Zirkilî (Hayrüddinü'z-Zirkilî, **Kamus-u Teracim**, C.IV, Beyrut, 1992, s.74)'de Ölüm tarihi olarak 740 senesi verildikten sonra, Battal'ın Benî Ümeyye zamanında yaşamış, Şamlıların savaş emirlerinden cesur bir kumandan olduğu belirtilmektedir. Ayrıca; " Mervanoğlu Abdülmeliköğlü Mesleme'nin akıncılarının savaşlarda başında Battal Gazi vardı. Meslemeye babası Abdülmelik şöyle demişti; Akıncılarının başına Battal'ı görevlendir ve ona emret. Geceleri güvenlik için asker görevlendirsin, çünkü O cesur ve atılgan bir emirdir" Böylece Mesleme, 10 bin Müslümanın başına Battal'ı görevlendirdi. Tagriberdi'nin oğlu dedi ki; "Battal bir sürü savaş gördü. Rumları zillet ve korku içinde bıraktı" kayıtları da bulunmaktadır. Bu kayıtlar Abdullah b.Mehmed-Abdurrahman b.İlgaz (Abdullah b.Mehmed-Abdurrahman b.İlgaz, **Tarih-i Dimaşk**, C.I, Beyrut, 1988, s.137-141)'da da ayımdır.Ayrıca bu eserde (s.140), dolayısıyla İbn Asakir'de bulunan bir kayıttan Battal'ın öldüğü yıl hacca gittiği de ifadeler arasındadır.Zirkilî'nin İbn Asakir'i mehz aldığı görülmektedir. Bunların yanında M.F.Köprülü (M.F.Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara, 1976, s.232), Battal Gazi'nin menkıbevi bir Türk kahramanı olduğunu tesbitten sonra, menkıbeye göre; Ebu Muhammed Ca'fer b.Sultan Hüseyin b. Rebi' b. 'Abbas El-Haşimi isminde olup, Malatya'da doğduğunu ve bundan 900 sene önce yaşadığını belirterek, Taberi'nin H.122 (M.739-40)'de şehid olan Abdullah El-Battal adlı tarihi bir şahsiyetten bahsettiğini, Cennabî ve Hezarfen'in bu iki rivayeti, yani tarihle menkıbeyi birbirine karıştırdıklarını ifade ediyor. Katip Çelebi, Evliya Çelebi ve Halil Edhem Bey'in de aynı hataya düştüklerini belirtiyor. M.F.Köprülü (M.F.Köprülü, **Türk Edebiyat Tarihi**, Ötüken Yay., İstanbul, 1980, s.255) eserinde yukarıdaki bilgilere ek olarak, diğer Battal için; Abbasilerden Mu'tasım ve Vâsık Billah dönemlerinde (832-847) yaşadığı konusunda da bilgi vermektedir. H.Tolasa, (H.Tolasa, "Battal Gazi Destanı Geleneğinin Türk Halkı Arasında Doğuşu, Gelişmesi Üzerine Düşünceler ve Bu Geleneğe İlgili Bibliyografik Bir Döküm", **Eskişehir I. Seyyid Battal Gazi Bilimsel Semineri, 22-24 Eylül 1977, Bildiriler**, Eskişehir, s.103, 104) makalesinde; Battal Gazi'nin Emeviler devrinde VII. yüzyıl sonları ile VIII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığını bilindiğini, Emevilerin VIII. yüzyılın ilk yarısında Bizansla olan savaşlarına ve İstanbul kuşatmalarına katıldığını kesin bir dille ifade ediyor (mehz olarak P.N.Boratav'ı vermekte olup Boratavdaki kayıtlar kesin yargıları içermemekle birlikte, Boratav bunların menkıbevi birer sonuç olduğunu da ifade etmektedir).Ayrıca diğer bir kesin ama dayanaktan yoksun iddiası da Abdullah el-Battal'ın bu gerçek kişiliğinin Arap halkına mâloldüğünü, Emevi ve Abbasi devrinin Bizans sınırı boylarında yaşayan Kilaboğulları ve Süleymanoğulları (Battal'ın Süleymanoğullarına ait olduğu da ifadeler arasındadır.) adlı iki Arap kabilesi arasında mevcut kabile rekabetinin de yardımıyla O'nun Arap-Bizans savaşlarındaki kahramanlıkları etrafında çeşitli hikaye ve rivayetlerin doğduğunu belirtiyor. Bizce; Kilaboğulları ve Süleymanoğulları gibi bir soy yaratma çabası tamamen menkıbevi bir yaklaşımın sonucudur. Çünkü bu iki kabile adı da Zatülhimme vb. gibi halk romanlarının ve destanlarının verdikleri soy dizinleri arasındadır. Diğer ilginç bir iddia da S.Arısoy (S.Arısoy, "Seyyid Battal Gazi ve Atı", **Eskişehir I. Seyyid Battal Gazi Bilimsel Semineri, 22-24 Eylül 1977, Bildiriler**, Eskişehir, s.33)'da görülmektedir. S.Arısoy, hiçbir bilimsel kanıt göstermeksizin "Battal'ın 674-680 yılları arasında doğduğunu gösteren birçok kayıt vardır" demekle birlikte bu kayıtları vermemektedir.Bu bizce tamamen menkıbevi bilgilerin bazı günümüz araştırmacılarının menkıbe ile gerçek tarihî vesikaları birbirine karıştırmalarından doğmuştur.

¹⁹ Yakubi (Yakubi, **Tarih-i Yakubi**, 1995, s.328,329)'deki kayıttan; "109 senesinde Muaviye İbn Hişam ve Battal savaşın başındaydılar. Hanceri'yi fethettiler. Leon'un kapısını aldılar. Hakanla da karşılaştılar. 111 senesinde Türkler Azerbaycan'a yürüdü ve onlarla Haris ibn Amru Ettaî karşılaştı ve onları yendi. 112 senesinde Türkler Erdebil topraklarındaydılar. Cerrah ibn Abdullah El-Hakemî Türklere saldırdı ve hakanlarını öldürdü. Muaviye ibn Hişam da Rumlarla savaştı ama ülkelerine giremedi. 114 senesinde Muaviye ibn Hişam ve Mesleme ibn Abdülmelik 115 senesinde ise Hişamoğulları Muaviye,Süleyman, başta da Abdullah El-Battal Konstantin'i yakaladı, esir etti ve Rumları yendi. " denilmektedir.

²⁰ Bu konuda H.Hüsameddin (H.Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, C.II, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1329-1332, s.210-212; Şükrü Baba, **Divan-ı Şeyh İlhâmî ve Seyyid Battal Gazi**, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1334, s.1-28) eserinde bu muharebeleri şöyle anlatmaktadır; " Emîr Mesleme 92'de (Mesihîye-Amasya)'nın garbinda vaki' Karaman Dağı'ndan Amasya'ya inmek için icra eylediği şiddetli hücumda mukabil Anadolu valisi Leon ve Amasya Patriki Agriton'da şiddetli müdafaa iderek tarafeyn-i askerî-i rahmedâr ve Emîr Mesleme 12 kadar ümeray-ı İslam ile mecruh ve hayli mücahidân-ı İslam şehid olmakla Kaldiklan ve Çorum sahralarına ric'at etmişlerdir.Çorum şehrinde medfun oldukları itikad idilen sahib ve gaziler bu muharebede mecruhen avdetle orada irtihal-i dârü'n-na'im iden guzât-ı kirâmdan olmaları şu vak'a-i tarihiyeden istidlal olunmaktadır. Bunun

bakımından son derece önemlidir. Bu kayıtlarda yaşamı ve savaşları destansı bir anlatımla işlenmektedir.

Taberî'deki kayıta; H.113 yılında Anadolu seferlerinin içinde bulunmuş²¹ ve Maraş'ı almış²², H.114'de İstanbul'a sefer düzenlemiş olarak görülmektedir²³.

Battal Gazi'nin muharebelerini anlatan söz konusu kaynakların zikrettikleri bölge, şehir ve kasaba isimlerine bakıldığında onun başta Malatya, Antakya, Amasya, Kayseri, Afyon ve Eskişehir yöresi olmak üzere, el-Cezîre (Güneydoğu Anadolu dahil) ve Suriye bölgelerinde faaliyet gösterdiği görülür. Hiç şüphesiz bu coğrafya gerçek muharebelerin olduğu coğrafyanın aynı olmalıdır²⁴. Battalnâme başta olmak üzere birçok Türk kaynağı²⁵ ise onu daha çok Malatya ve Antakya yöresinde savaşmış gösterirler ki bu; Abbâsîler dönemi Bizans mücadelelerinin menkıbeleşmiş şekillerinin Battal Gazi'nin kişiliği etrafında toplanmasından kaynaklanmış gibi görünmektedir. Osmanlı kaynakları da bu bilgileri tarihsel olaylar olarak kabul etmektedir.

İslam, Hıristiyan, Türk, Arap, Bizans vb. destani roman ve kahramanların çizdiği kültürel çevre ve karakter birbirine sonderece benzeyen öğeler taşır. Farklı gibi duran, değişik etnik ve kültür çevresinin ürünü gibi görünen bu kaynaklarda sadece isimler ve yer adlarının değiştiği gözlenir. Özde anlatılan kahraman ve onun etrafında dönen olaylar hemen hemen

üzerine Emîr Mesleme Şamdan ve Agriton dahi İstanbuldan istimdad idüb Şamdan Mehmed b.Mervan b.El-Hükm idaresinde 80 bin mevcudlu bir kuvve-i imdadiye vurud iderek mücahidan-ı İslam tezyid-i kuvvet itmekle tecdid-i savlet itmeğe başladılar. Emîr Mesleme 93'de ikinci defa Amasya'ya aynı mevkiden hücum ve Agriton ile Leon dahi aldıkları kuvve-i imdadiye ile mukabele iderek tarafeyn arasında muharebe-i şedîde oldu, fakat mücahidan-ı İslam serdarı Emîr Mesleme ve ba'dehu sıra ile ümeradan Mehmed b.Mervan, Mehmed b.Abdülaziz b.Mervan, Mehmed b.El-Ehnafe, Abdurrahman b.Sa'sa'a, Abdullah b.Sa'id ve bunları müteakib Ebu'l-Hüseyn Abdullah El-Antâkî yani Battal Gazi hücum iderek cümlesi de mecruhen avdet ittiler. Ba'dehu ümeradan Abdullah b.Cerir El-Beclî, Battal Gazi'nin mecruhen avdetini müteakip yaralı olduğu halde bir daha hücum idüb pekçok Müselmin şehid ve kendisi de mecruh olmakla İslam ordusu içinde hayret ziyadeleşti. Herkesde dönme fikri kuvvet bulmaya başladı. Bu hali müşahede iden Eminü'l-ganayim (Recai b.Huyut) gayet ateşli bir nutuk irad ve mücahidan-ı İslamî teşci' itmesi üzerine ümeradan (Sahan b.Yezîd El-Selmî) mecruh iken dayanamayub şiddetli bir hücum daha icra idilse de pek çok Müselmin ile beraber şehid olduğuna binaen Eminü'l-ganayim Recai b.Huyut, idare-i askeriyeyi deruhde idüb Rumlar üzerine arslan gibi bir savlet itmiş, Karaman Dağı'ndan aşağı inüb Rumların kalbgahına kadar girmiştir. Emîr Recai'nin etrafını Rumların ihata itmeleri, müşarünileyhin şehid olduğunu zannettirmekle mücahidan-ı İslam ric'at ve inhizam göstermiş iken ümeradan Mehmed b.Abdülaziz ve müteakiben İslam serdarı Emîr Mesleme ve Battal Gazi yaralı oldukları halde gazanferane birer hücum ile ric'at itmiş olan mücahidanı iade idebilmişlerdir. Emîr Meslemenin bir taraftan ateşli nutuklar iradıyla mücahidleri teşci' ve diğer taraftan yalnız zafer niday-ı şeci'ânesiyle kükremiş arslan gibi mükerreren hücum itmesi, asakir-i İslamın kuvvet-i kalbiyelerini tezyîd, hamle-i fedakaranelerini teşdid itmekle Rumlar fena halde bozulmuş, Battal Gazi'de münhezim olan Rum ordusunun içerisine girüb at üzerinde kumanda iden Patrik Agriton üzerine bir kılıç hamlesiyle atından düşürmüş, başını kesüb İslam ordusunun içerisine atmıştır. Mücahidan-ı İslam Agriton'un kesik başını gördüklerini müteakib (Allahuekber) nidasıyla bütün Mesihîye-Amasya'nın cibali-i şâhikasını inleterek birden hücum ve Rumları tarumar ve muzafferen Harşine Vadisi'ne duhul itmekle kal'ası halkı istiman itdiler."

²¹ Taberî (**Tarih-i Taberî**, Beyrut, 1987, s.612)'deki kayıta H.113 yılında Battal Gazi'nin savaşları esnasında savaş arkadaşı Buht oğlu Abdülvahhab'ın da bu savaşta ve bu tarihte öldüğü kaydı bulunmaktadır.

²² Taberî, **Tarih-i Taberî**, Beyrut, 1987, s.612,613,614.

²³ Bu konuda Katip Çelebi (Katip Çelebi, **Cihannüma**, Müteferrika Baskısı, 1729, s.642)'deki kayıt şöyledir; "Naklolunur ki, Mesleme b. Abdülmelik İstanbul'u muhasara eyledikde, Battal Gazi askerde bile idi. Mesleme fethedemeyip döner oldukda, İstanbul'u görmedikçe gitmem deyu yemin etmişti. Şehrin bir kapısını açıp ancak Mesleme'yi şehre aldılar ve çâk Ayasofya'ya kadar gelip, at ile içine giripbadehu kalkıp Şam'a gitti. Ol esnada kapuda Battal Gazi mızrağına dayanup at üzerinde durdu ki, Mesleme'yi yalnız avlayup küffar bir zarar eriştirmeyeler."

²⁴ A.Y.Ocak, "Battal Gazi", **TDİA**, C.V, İstanbul, 1992, s.204.

²⁵ Bu kaynaklar menkıbevî bilgilerle iç içe girmiş olup, ayrıca Battal Gazinin de bir Anadolu Müslüman Türk savaşçısı olduğundan hareketle kaleme alınmışlardır. Bu tarz yaklaşımı Evliya Çelebi (**Seyahatname**, 1982-1983, s.18,71) ve Mustafa Alî, (**Mirkatü'l-Cihad**, Topkapı Sarayı, No: 364.vrk., s.10 b)'de de görmek mümkündür.

hep aynı olmuştur. Kültürel açıdan aynı coğrafyalarda yaşamının, birbirini etkileyen kültür alışverişlerinin olmasının yanında tarihi açıdan da buna benzer bir görüntü çıkar ortaya.

Hıristiyan ve Müslüman unsurlar karşılıklı iki düşman sıfatı ile Türk-Bizans sınırları üzerinde yaşadıkları halde bile aralarında asla derin bir düşmanlık olmamıştır. Bizans yazarları daha XII. yüzyılın başlarında o zaman bir sınır bölgesi olan Beyşehir Gölü üzerindeki adacıklarda oturan Rumların, Türklerle sıkı ilişkileri sebebiyle Türk adet ve geleneklerini kabul ettiklerini hatta onlarla dostana ilişkilere girerek Bizans İmparatorunun emirlerine önem vermediklerini kaydediyorlar . Digenis Akritas Destanı ile Seyyid Battal Destanı birbirinden derin dini uçurumlarla ayrılmış iki düşman toplumun ifadesi değil, tam tersine yaşam şartları birbirine çok benzeyen ve birbirleriyle sıkı, hatta dostça sürekli iletişim halinde bulunan sosyal zümrelerin bir görüntüsüdür. Bunu Seyyid Battal Romanının bir devamından başka birşey olmayan diğer bir Türk romanında yani Danişmendnamede, Trabzon İmparatorluklarıyla Akkoyunlu Türkmenlerinin mücadelelerinden bazı sahneleri içeren Dede Korkud'da da görmek mümkündür²⁶.

Bu etkileşimlerin bir boyutu da Saint Georges Kültünde ortaya çıkmaktadır. Saint Georges ya da Aya Yorgi kültürünün, İslamiyetin Arap Yarımadasının dışına çıkarak Suriye, Irak ve Mısır bölgelerine yerleşmeye başladığı ilk dönemlerden itibaren Müslüman topluluklar arasında yer bulabilen, İslamileştirilmiş en eski Hıristiyan kültürden biri olduğu düşünülebilir.

Örneğin İbn Kuteybe, Taberi, Mes'ûdî vb. tarihçi ve yazarlar eserlerinde Saint Georges menkıbesine ait önemli açıklamalar yapmışlardır. Söz konusu kaynaklarda Saint Georges, Cercis, Circis veya Curcis Nebî Aleyhisselam tarzında zikredilmektedir. Cercis Nebî'nin Musul'da bulunduğu inanılan bir mezarının, çok erken dönemlerde Müslüman halk arasında bir ziyaretgah mahalli özelliğini kazandığı anlaşılmaktadır. Herevi, İbn Batuta ve Makrizi bu ziyaretgahı saygı ile bahsetmektedirler. Öyle ki zamanla bu mezar etrafında bir vakıf kurulmuş olup, Osmanlı döneminde Cercis Nebî Evkafı adıyla zikredilen bu vakfın hatırı sayılır zengin bir vakıf olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır²⁷.

Bazı kaynaklara göre Saint Georgios Kapadokyalı olup Diokletianus döneminde yaşamış bir askerdir. Hıristiyanlığı yaymaya çalıştığı için İznik'te başı kesilerek öldürülmüştür. Ölüm tarihi olarak Jülien takvimine göre 23 Nisan 303 kabul edilmektedir. Bizde de bu tarih Hıdırellez rastlamaktadır. Müslüman Türklerin Anadoluya geldikleri zaman Saint Georges kültü ile ilgileri burada başlamaktadır. Müslüman Anadolu Türkleri onu Cercis Nebî olarak kabul etmenin yanında daha çok Hızır İlyas'la özdeşleştirmişlerdir. Zamanla bütün fethedilen bölgelerde Aya Yorgi kilise ve manastırları Hızır İlyas makamı olarak takdise ve 23 Nisan (6 Mayıs) da Hıdırellez günü olarak kutlanmaya başlanmıştır. Saint Georges'un beyaz atlı, savaşçı ve ejderha öldüren bir aziz oluşunun bu özdeşleştirmede en önemli bir araç olduğu açıktır. XIII.-XIV. yüzyıllarda Anadolu, XV. yüzyıldan itibaren de Rumeli fetihleri sırasında Saint Georges'un bu niteliklerinden faydalanmışlar ve onu kendi atlı savaşçı şeyhleriyle özdeşleştirmişlerdir. Örneğin Mecidözü'nde Baba İlyas-ı Horasani'nin; Sulucakaraöyük'de Hacı Bektaş'ın; Rumeli Dobruca'da Sarı Saltık'ın ve Üsküp civarında Karaca Ahmed Sultan'ın Saint Georges'la aynı şahsiyet kabul edildiklerini söylemeliyiz. Bu kişilerin türbelerinin hem Müslüman hem de yerli Hıristiyanlar tarafından ziyaret ve takdis olunduğunu, gerek yerli gerekse yabancı kaynaklar sayesinde tesbit edebiliyoruz. Bilindiği gibi Baba İlyas, Karaca Ahmed ve Sarı Saltık da beyaz atlı, savaşçı ve ejderha öldüren velîlerdir²⁸.

²⁶ M.F.Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, TTK Yay., Ankara, 1991, s.79, 80.

²⁷ A.Y.Ocak, « Anadolu'da XIII-XV. Yüzyılda Müslim-Gayr-ı Müslim Dini Etkileşimler ve Saint Georges (Aya Yorgi-Hagios Georgios) Kültü », **X. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 1991, s.963.

²⁸ Ocak, « Anadolu'da XIII-XV..... s.964).

Battal Gazi'nin adı etrafında, daha ilk kaynaklardan başlayarak, bir menkıbeler silsilesi oluşmuştur. Onun Rum seferlerindeki maceraları, Taberi'den başlayarak, Arap tarihçilerinde ve Bizans kroniklerinde, ya birbirinden nakledil mek suretiyle ya da birbirini tamamlayacak şekilde anlatılmıştır. Bunların hepsinin gerçek tarihî olaylar olduğuna Arap tarihçileri insanları inandırmak istemişlerdir; çoğunda, verdikleri haberleri, rivayet edenlerin adlarını kaydetmek suretiyle, belgelendirme gayreti görülür. Bununla beraber bu rivayetlerin çoğunda menkıbevî yaklaşım hemen farkedilmektedir. Menkıbe ile belgelendirilmiş tarih, bütün Ortaçağ edebî ürünlerinde olduğu gibi, Battal maceralarını hikâye eden eserlerde de, çok defa ayırılmaz derecede, birbirine karışmıştır; Battal romanlarındaki menkıbelerin bir çoğu tarih kitaplarında tesbit edilmiş olayların bir az bozulup, şekil değiştirip, abartılması ile meydana geldiği gibi, tarih kitaplarındaki olaylar da, şüphesiz bunlardan etkilenip, gerçek olayların oldukça menkıbeleşmiş şekilleridir. Eski kaynaklarda menkıbelerin tarih olarak kabul edilmesi çok sık karşılaştığımız bir olgudur.

Arap vekayinamelerinde çizilen Battal Gazi portresinin geniş ölçüde Türk kaynaklarının tasvir ettiği portreye benzediği hemen dikkati çeker. Arap vekayinamelerine göre O, Hıristiyanların çok korktuğu bir cengaverdir²⁹. Anneler yaramazlık yapan çocuklarını onunla korkuturlar³⁰, çocuklarına onun kim olduğunu öğretmek için kiliselerinde resimlerini bulundurlar. Battal Gazi sık sık kilise ve manastırlara saldırır, rahiplerle temas halindedir. Ele geçirmek istediği kale ve şehirleri bazen kılıç kuvvetiyle bazen de aklını kullanarak kendisine bağlar. Bu tablo Türkçe Battalname'ye de uymaktadır.

Battal Gazi'nin menkıbevî kişiliği Anadolu Türkleri arasında da kendisini kuvvetle ortaya çıkarmaktadır³¹. Türkler bu savaşçıyı gerçek kimliğinden çıkarıp klasik bir Türk Alp'i şeklinde düşünmüşler ve Battalnâme'yi muhtemelen XI. yüzyılın sonlarıyla XIII. yüzyılın başları arasındaki dönem içinde bu anlayışa göre yeni bir yorumla oluşturmuşlardır³².

²⁹ "....Emîr Cafer kim Seyyid Battaldır.Narunurreşid O'nu 170 bin asker ile İstanbul üzerine öncü gönderip Battal Gazi Rum'a giderken Harunurreşid de ardçı olarak konakları aştı. İstanbul'un boğazını alıp, gelen geçen gemileri yakalayıp, cümle asker ile karşı İstanbul'a geçip, dört bir yanını yağma ve talan etti. Böylece kuşatmaya alınan İstanbul'da kalan kafirler aklıktan aman ile taşra çıkınca Harun, küffara asla aman vermeyip, Seyyid Battal Gazi bunlara bir kılıç üşürdü kim yine kafirin tarihçesinin dediğine göre üç kere yüz bin kafir kılıçtan geçirildi. 70 bin esir nice kişi, can tutsak olub İslam askeri tok toyumdan bunları taşıyamaz hale gelince bin parça gemiye yüklediler ve İskenderun'a gönderdiler." (Evliya Çelebi, **Seyahatname**, (Giriş), Haz. İ.Parmazsızoğlu,Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara, 1983, s.71); " Buht oğlu Abdülvahhab öldüğünde Battal ile birlikte Rum topraklarındaydı. Ömer oğlu Muhammed, Ömer oğlu Abdülaziz'den duyduğuna göre şöyle söylemişti; Buht oğlu Abdülvahhab 113 yılında Battal ile birlikte savaşmıştı. Battal'ın karşısındaki insanlar korkudan kaçıp dağılıyorlardı." (Taberi, **Tarih-i Taberi**, Beyrut, 1987, s.612).

" Ebu Mervan şöyle dedi, Battal'ın şöyle dediğini duydum;.....Patrik ve kervanına hücum ettim.Arkadaşları Patrikten ayrıldı. Böylece Patriği öldürdüm. Arkadaşlarını da öldürmek istedim fakat, onlar kaçtılar. Atımı ve Patriğin kellesini aldım, manastıra döndüm. Patriğin kellesini manastıra attım." (Abdullah b.Mehmed-Abdurrahman b.İlgaz, **Tarih-i Dimaşk**, Beyrut, 1988, s.137-139).

³⁰ "Ben bir gece bölük ile köye çıktık. Arkadaşlarıma dedim: Atlarınızın bağlarını bırakın, hiç kimseyi öldürerek veya söverek harekete geçirmeyin. Tâ ki köyün içine girene kadar. Çünkü hepsi uyukadırlar. Böylece askerler köye dağıldılar. Ben ve bazı arkadaşlarım kandil yanan bir eve girdik. İçeride kadın ve küçük bir oğlu vardı. Kadın oğlu ağladığı için susturmaya çalışıyor, 'sus, yoksa seni Battal'a veririm, seni götürür' diyordu. Oğlunu yatağından aldı, sonra bana 'Tut ya Battal' dedi ve ben de çocuğu aldım." (Abdullah b.Mehmed-Abdurrahman b.İlgaz, **Tarih-i Dimaşk**, C.I, Beyrut, 1988, s.137).

³¹ A.A. Vasiliev (A. A. Vasiliev, **History of the Byzantine Empire**, Madison Wisconsin, 1952, s.302); eserinde, Battalnamenin temelini oluşturan tarihsel ve kültürel dokunun tamamen Araplardan alınma olmadığını vurgulamaktadır.Bunun için de;" VII.-IX. yüzyıllarda Anadolu'da Bizans ve Ermeni beyliklerini haraca bağlayan Abbasi ordularının kumandanlarının da Türk asıllı olduklarını düşünürsek, Battal Gazi destanında anlatılan olayların bir kısmının Türklere ait olabileceği mantığı da ortaya çıkmaktadır" demektedir.

³² Seyyid Battal Gazi'nin yerel hikayesi 1071'den sonra Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri ile birlikte Türk destanları ile karışmış ve bütünleşmiş olmalıdır. Bu bütünleşmenin 1102 yılında Malatya'yı alan Danişmendliler tarafından gerçekleştirildiği de genel kanıyı oluşturmaktadır (P.N.Boratav, "Battal", **İ.A.**, MEB Yay., M.E.Basımevi, CII, İstanbul, 1993, s.344-351; İ.Melikoff, "Al-Battal", **Encyclopedie de l'İslam**, C.II, Leiden,

Destanın Türkçeye adapte edilmiş şeklinde Danişmend ailesi Battal Gazi'ye kadar gitmektedir.

Türkler, Danişmend'i kendi geleneklerine bağlamışlar ve Battal Gazi'nin doğum yeri Malatya'nın onun doğum yeri olduğunu öne sürmüşlerdir. Bazı Ermeni yazarlar da Danişmend'in bir İranlı Ermeni olduğunu öne sürmek istemişlerdir³³.

Bizans-Arap savaşlarını konu alan geleneksel halk destanlarını, Anadolu'yu fethettikten sonra Türklerin kendilerine mâletmelerini doğal karşılamak gerekir.Yeni Türk unsurları katılarak değiştirilen bu destanlar, Anadolu'nun fethine ilişkin yeni Anadolu halk destanlarını doğurmuştur³⁴. Bunun diğer önemli örneklerinden biri de Battal Gazi menkıbelerinin Afyonkarahisar'a uyarlanmasıyla meydana gelmiş bir Battalnamedir. Akronion (Afyonkarahisar) bölgesinde şehid edilen Battal'a Afyonkarahisar halkı ve kültürü hemen sahip çıkmış ve yeni ilavelerle yeni bir Battalname doğmuştur³⁵.

1971, s.1137). İ.A.Sarar, (İ.A.Sarar, "Edebiyatımızda Seyyit Battal Gazi", **Eskişehir I. Seyyid Battal Gazi Bilimsel Semineri, 22-24 Eylül 1977 Bildiriler**, Eskişehir, s.99) makalesinde; Malatya ve çevresinde Türkmen aşiretlerinden, Eskişehir Seyyid Battal Gazi ve yöresindeki Türkmen aşiretlerinden, kendilerine Abdallar diye ad takmış olan kabilelerden elde ettiğini söylediği bilgilere göre; ilk Türkçe Battal romanı bu havalilerden, halk arasında derlenmiş, yüzyıllardan bu yana söylenmiş Seyyid Battal Gazi'nin menkıbevi yaşantısından faydalanarak hazırlanmış, destan parçalarını kapsadığını söylemektedir.

³³ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, Çev.: Y.Moran, E Yay., İstanbul, 1979, s.96.

³⁴İ.Melikoff, **La Geste de Melik Danişmend**, C. I-II, Paris, 1960, s.1137.; Ayrıca bu Battalnameler içinde güzel örneklerden biri de XVII. yüzyıla ait olduğunu tahmin ettiğimiz bir yazma nüshadır. Şücaeddin Veli Külliyesi dedesi Nevzat Dede'nin elinde bulunan bu yazma nüshanın Seyitgazi bölgesinde ortaya çıkması, Battalname için olduğu kadar yöre için de önemli bilgiler içermektedir. Bu açıdan bu Battalnamenin bilimsel olarak incelenmesi gerekmektedir.

³⁵ İ. Ünver Nasrattınoğlu (İ. Ünver Nasrattınoğlu, « Seyyit Battal Gazi Efsanesinin Afyonkarahisar Varyantı », **Eskişehir I. Seyyid Battal Gazi Bilimsel Semineri, 22-24 Eylül 1977, Bildiriler**, Eskişehir, s.88-90) Afyonkarahisar'a özgü Battalnameden şu örnekleri vermektedir;" Bizans İmparatoru Leon'un dayısı Todori ile Battal Gazi Malatya'da karşılaşmışlar, Battal Todori'yi mağlup etmiş, ama O'nun Müslüman olmasını şart koşarak canını bağışlamış. Todori'nin Müslümanlığı kabul etmesi üzerine Battal Gazi O'na Ahmed Turani adını vermiş. Bundan sonra Battal'la Turani ölünceye dek beraber olmuşlar. Bu iki arkadaş birlikte İstanbul'a giderek Bizans İmparatorlarını tahttan indirmişler. Battal Gazi ile Ahmed Turani o zaman Bizans İmparatorluğunun en önemli, müstahkem mevkilerinden biri olan Afyonkarahisar kalesini ele geçirmeye karar vermişler. Ahmet turani yanındaki bir kaç askerle kaleyi ön taraftan kuşatmış. Battal Gazi'de Hisarardı denilen yerden kuşatmayı tamamlamış. Kalenin yapısı çok sağlam olduğu için zapdedilme imkanı hemen hemen yok gibiymiş. Ama Battal Gazi ve arkadaşlarının kuşatma hareketi üzerine kale kumandanı Bizans İmparatorundan yardım istemiş. İmparator yüzbin kişilik bir orduyu hemen yola çıkarmış. Bizans İmparatorunun Afyonkarahisar'a gönderdiği ordu yol ala dursun, Battal Gazi arkadan, Ahmed Turani önden devamlı olarak kaleye hücum ediyorlarmış. Öte yandan kale komutanının kızı Battal Gazi'nin kahramanlıklarını duymuş ve ona gizliden gizliye aşık olmuş. O sebeple Battal'ın ölmemesi için dua eder durmuş. Derken, yüzbin kişilik Bizans ordusu Gazlıgöl önlerinde görülmüş. Kaledeki Bizans askerleri yardımcı kuvvetleri görmüşler ve Battal Gazi ve arkadaşlarını oyalamaya başlamışlar. Devamlı savaştan yorgun düşen Battal Gazi, bir süre dinlenmek amacıyla kalenin yan tarafındaki Yumaklık denilen Beşparmak altının üst tarafındaki çimenlik üzerine uzanıp yatmış ve uykuya dalmış.

Battal'a aşık olan kale kumandanının kızı yüzbin kişilik Bizans kuvvetini görmüş.Battal'a durumu bildirebilmek için bir kağıda Bizans ordusunun Afyonkarahisar kalesine yaklaşmakta olduğunu, tedbir almasını yazarak bir küçük taşa bağlamış ve Battal'ın üzerine atmış. Ne var ki bu taş Battal'ın kulaktozuna değmiş ve Battal bir an çırpınıp ruhunu teslim etmiş.Battal'ın yanına giden Kale kumandanının kızı Battal'ın öldüğünü görünce, babasının kendine verdiği zehirli hençeri kendisine saplayarak orada ölmüş.

Ahmed Turani'nin kabri Afyonkarahisar kalesinin eteklerinde, Selçuklu yapısı Ulu Camiinin karşısındadır. Ancak, savaş sonrası esen çok şiddetli fırtına ve ardından gelen seller Battal Gazi ile sevgilisini buldukları yerden alarak başka diyarlara götürmüştü. İşte bu diyar Seyitgazi ilçesidir."

Battal Gazi menkıbelerinden kadın kahramanlara sıkça rastlanmaktadır. Bu menkıbelerde; kadın kahramanlar Battal Gazi'ye veya onun arkadaşlarına savaş ve kuşatmalarda onlara yardım etmektedirler. Ancak bunların sayesinde zorluk çekilmeden kalelere girilmekte, esir düşmüş İslam savaşçıları (Dede Korkut'da Parasar'ın Bayburd Hisarı'ndan Bey Böğrek'in kurtuluşu gibi) bunlar sayesinde özgürlüklerine kavuşturulmakta, sonunda din değiştirip, aşık oldukları İslam kahramanlarıyla evlenmektedirler.

Battal Gazi'nin Türkler arasında bu kadar çok sevilip bir "Gazi-Veli"³⁶ (Alp Eren) kimliğiyle yüceltilmesinde ve ululanmasında, şehit olduğu yerde eski bir Bizans dîni yerleşimi üzerinde bulunduğu varsayılan mezarının, I. Alâeddin Keykubad'ın (1220-1237) annesi tarafından bir rüya sonucu keşfedildiğini³⁷ nakleden menkıbenin önemli bir katkısı olsa gerek. Bunun yanında bu tür sosyal-dini yapıların inşasında özellikle Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nde Selçuk Sultanının Danişmendlere karşı olan minnetdarlığının ispatı olarak gerçekleştiği tezi de ilginç bir değerlendirmedir.

Bunlara en iyi örnek yukarıda zikrettiğimiz Battal'a aşık olan Elenora, Battal Gazi'nin kayser kızı Kitayun'a aşık olması, Battal Gazi'nin Malatya emîri Ömer'in kızını istemesi vb. gibi olaylar sıkça işlenen kadın kahramanlar olgusunu kuvvetlendirmektedir.

Ayrıca burada bir de iki tip kadın modeli ortaya çıkmaktadır; birincisi, erkekten ayrı bir dünyada, ayrı bir düzen içinde yaşayan İslam kadını, ikincisi ise epik-feodal düzenin özelliklerini taşıyan şövalye kadın tipidir (Tahir Alangu, "Ortazaman Anadolu Komşu Milletlerinin Eposlarında Kadın Kahramanlar", **Türk Dili**, C.II, Ankara, 1953, s.146,147).

³⁶ Seyyid Battal Gazi'nin tarihsel karakteri (tartışmalı olarak) tamamen teolojik temelden ziyade, bir din savaşçısı olarak görülüp, kişisel özellikleri bunun üzerine temellendirilmiştir. Halbuki ona ne bir keramet ne de mucizeler gerçekleştirme gücü bağışlanmıştır. Ama bu insan kaynaklarda din savaşçılığının yanında, gerektiğinde ondan mucizeler beklenen bir kişilik oluvermiştir. Seyyid Battal Gazi, başlangıçta bir "Veli" olarak kabul edilmemiş ise de "Veli" de olması gereken niteliklerin daha sonra ona atfedildiğini görmekteyiz. Anadolu evliyalari için bkz. A.Y.Ocak, **Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri**, Ankara, 1984.

³⁷F.W.Hasluck (F.W.Hasluck, M. A. **Christianity and İslam Under the Sultans**, vol: 2, Oxford, 1929, s.704-716) eserinde; menkıbevi bilgileri tarihsel veriler gibi gösterip, mezarın bulunuş öyküsünü tarihsel bir vakia gibi zikretmektedir. Ona göre; Mesih'in kalesi, Rum Sultanı Alaeddin (1219-36) tarafından generali Hazarasp'a verilmiştir. Generalin çobanlarından Kutluca adındaki birisi kalenin karşısındaki tepede koyunlarını otlatırken, orada mucizevi bir ışık görür. Mucizeden haberdar kılınan Hazarasp, burada küçük bir şapel inşa ettirir ve bu şapel hac amacıyla ziyaret edilen bir yer olur. Peygamberin soyundan gelen Alaeddin'in annesi Seyyid Battal Gazi'yi düşünceye değin buranın Seyyid Battal Gazi ile bir ilgisi yoktur (Bu yargı da doğru olmasa gerek. Çünkü hemen hemen 50 yıl kadar önce bu bölgeyi ve Seyitgazi'yi gezerek izlenimlerini yazan Herevi, eserinde Seyyid Battal'ın mezarından bahsetmektedir).Annesi Alaeddin'e, ölümüyle yüz yüze geleceği Mesih'in kalesinin bulunduğu yerde bir anıt inşa ettirmesini sağlar. Alaeddin'in annesi, kaleye gider ve araştırma yapar. Başka bir görüntü (düş anlamında) ilk gördüğü düşü teyid eder. Bu görüntüye göre, toprak yarılr, bir kapı belirir, kapıdan yedi basamaklı bir yoldan geçer Arap savaşçının (Seyyid Gazi) silahlanmış bir halde önünde durduğunu görür. Alaeddin'in annesi, yeni keşfettiği aziz için bir anıt mezar yaptırır. Burada yaptırılan binayı takiben, Mihaloğulları ve Kanuni Sultan Süleyman büyük bir olasılıkla Bağdat'a giderken türbeyi ziyaret ettiği 1534 yılında kendisi tarafından eklemeler yaptırılmıştır (bu bilginin de kesin tarihsel kanıtları bulunmamaktadır). K.Wulzinger'de F.W.Hasluck'u doğrularak bu rivayetleri şöyle anlatmaktadır; " O vakit Peygamberin yüksek huzurundaki dişi zürriyetlerinden ve dini bütün bir kadın olan Sultan Hatun isimli Sultan Alaeddin'in annesi tesadüfen bir gece Seyyid Battal'ı rüyasında gördü ve Battal ona seslendi: «Ey yüce kadın, ben Rum'un devletine hakim olan ve sonunda Kala-i Masiyye'de ölmüş bulunan Peygamberin şeriflerinden birisiyim. Gel ve üzerime (kalan parçalarının üstüne) bir türbe yaptır.» Sultan uyandıığında ayağa kalktı ve Sultan Alaeddin'in yanına gitti ve hikayeyi anlattı Sultanın emri ile devlet hazinesini açtırdı ve yüklerle develer koşuldu; ondan sonra Sultan Hatun bazı köleleri ve hizmetlileriyle oraya doğru hareket etti ve kendisine Kılıç Arslan isimli bir vezir de eşlik etmişti. Günün birinde oraya ulaşmışlardı ve kalenin karşısına yakın bir tarlanın üzerinde konaklamışlardı. Sultanın emriyle oraya bir kervansaray yapılmış ve bir köy kurulmuştu ve oraya bugünde olduğu gibi Şeşenkuç denmişti. Hazarasp bunu öğrendiğinde alıp onu kaleye getirmiş, orada ağırlamış ve: «Buraya geliş sebebin nedir, burada ne işin var ?» diye sormuştu. Sultan cevap vermiş:«Ey Hazarasp, kalenin yakınında bir ziyaretgah var mıdır?» Hazarasp cevap vermiş:«Benim Kutluca isminde bir çobanım var; kalenin karşısındaki tepede koyunlarını otlatırken parlak bir ışık görmüş ve ışığın kuvvetinden neredeyse aklımı kaybetmişti. Kendinden geçmiş ve buna anlam veremiyor. Aynı yerde koyunlar da toplanmış ve durmuşlardı. Bunun hakkında haber aldım. Çobanın nasıl olduğunu, gittim ve gördüm; bu yerin etrafına bir ibadet evi yaptırıp ve bu gün orası bir ziyaretgahtır.».....

«Sultanın emriyle oraya taş ustaları ve duvarcılar getirilmişti. Sultan Seyyid'in geriye kalanların üzerine bir türbe inşa edilmişti, kendisi için de bir türbe inşa ettirmişti, aynı şekilde bir cami ve bir tekke de yaptırdı, burası için köyler kurdu ve onlar için eğitilmiş dervişler getirtti.» (K.Wulzinger, **Drei Bektaschi - Klöster Phrigiens**, Berlin, 1913,s.6).

Wulzinger'e göre; Hazarasp'ın emriyle orada bir ziyaret tekkesi³⁸ yapılmış ve herhangi bir isteği olan herkes orayı ziyaret etmeye başlamıştır³⁹.

Menkıbelerin ve edebî ürünlerden Battalnamenin etkileri o denli büyük olmuştur ki, Battal Gazi daha Selçuklular döneminden itibaren Anadolu'da özellikle sünni İslam inancı dışındaki Türkler (önce Kalenderiler, sonra Bektaşîler ve Alevîler) tarafından çok benimsenip yüceltilmiştir. Burada dikkatlerden kaçmaması gereken olgu; gerçekte Hz. Ali ve soyuna hiç de iyi gözle bakmayan bir hânedana, Emevîler'e mensup bir kişiliğin, bu niteliğinin unutulması en ön safta gelen bir evliya mertebesine çıkarılmış olmasıdır. Böylece, Emevî komutanı Battal Gazi, heterodoks Türk zümreleri arasında yerini Hz. Ali soyundan gelen Seyyid Battal Gazi'ye bırakmıştır.

Battal Gazi'ye muhtemelen XIII. veya XIV. yazıda bir de Seyyidlik pâyesi uygun görülerek Peygamber soyuna bağlanmıştır. Battal Gazi'yi Hz. Ali soyuna bağlayan bir Siyâdetnâme vaktiyle zâviye şeyhleri tarafından muhafaza edilmekteydi. Böylece daha XIII. yüzyılda gerek halk, gerekse Bizans sınırındaki gaziler arasında bir Gazi-Evliya olarak takdis edilmeye başlanan Seyyid Battal Gazi'nin aynı devirde başta Kalenderîler olmak üzere çeşitli sünnilik dışı topluluklar arasında yaygın bir külte konu teşkil ettiği görülür. Ancak bu önemli olayın nasıl ve hangi bağlantılarla meydana geldiği; Anadolu Kalenderîlerinin ne gibi sebepler yüzünden onu "Pîr-i Abdâlân" kabul ettikleri henüz tam olarak bilinmemektedir.

Battal Gazi geleneği ve onun yarattığı edebî kişilik Anadolu insanını gerek kahramanlığı gerekse evliya kimliğiyle o derece etkilemiştir ki daha XIII. yüzyılda, o zaman Anadolu'nun hemen her tarafında kalabalık kitleler halinde görülmeye başlayan Kalenderî dervişleri O'nu kendilerine "Pîr" kabul etmekte tereddüt göstermemişlerdir. Battal Gazi'nin türbe ve tekkesi, Kalenderîler'in merkez tekkesi durumuna yükselmiş ve bu konumunu XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar korumuştur. XV. yüzyılın başlarında Bektaşîlik, pek çok şey gibi Battal Gazi kültürünü de devralmıştır⁴⁰.

Battal Gazi, sünî halk şairleri tarafından da XV. yüzyıldan beri hem gazilik ve kahramanlık, hem de evliyalık yönleri vurgulanarak yüceltilegelmiştir.

Battal Gazi, erken dönemlerden itibaren Osmanlı gazileri arasında da büyük bir saygıya mazhar olmuştur. İççe geçmiş durumdaki menkıbe ve kaynaklar, O'nun, XV. yüzyıldan beri savaşa giden gaziler tarafından "Gazilerin Ulusu" olarak kabul edildiğini gösteriyor. Askerler yola çıkmadan önce onun türbesini ziyaret etmişler ve ruhaniyetinden yardım dilemişlerdir⁴¹.

Osmanlı tarihlerinde Battal'ın tarihî kişiliğinden çok, menkıbevî kişiliğini buluruz. Arap kaynaklarında tarihî haberler ile yan yana duran hikayeleşmiş olayların bir çoğunu, Osmanlı tarihçileri de olduğu gibi nakletmişlerdir⁴²; bunların içinde, bâzı başka menkıbeler ile, çoğu Battal romanlarından geçme, daha yeni yorumlar da bulunmaktadır⁴³.

İslami dönem Türk edebiyatının en ilgi çekici ve gelişmiş örneklerinden birini destani romanlar teşkil etmektedir. Ebu Müslim Horasani, Battal Gazi, Melik Danişmend Gazi, Sarı Saltuk ve Köroğlu gibi kahramanların etrafında oluşan bu destani romanların en eskileri

³⁸ K.Wulzinger'e göre burası Aslında bir Atryum "avlu" idi.

³⁹ Wulzinger, **Drei Bektaşchi** -, s.6.

⁴⁰ Cahit Öztelli, (Cahit Öztelli, "Seyyid Battal Gazi Romanı Üzerine Düşünceler", **Eskişehir I. Seyyid Battal Gazi Bilimsel Semineri, 22-24 Eylül 1977, Bildiriler**, Eskişehir, s.94) menkıbevî eserlerin tahlilini içeren kısa makalesinde; Battal Gazi'yi Ahilerin, Bektaşîlerin ve Alevîlerin "Pîr" olarak tanıdıklarını belirtmektedir.

⁴¹ Ocak, **Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik : Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)**, TTK Yay., Ank.1992, s.204,205.

⁴² Müneccimbaşı (Müneccimbaşı, **Tarih-i Umumi Sahaifü'l-Ahbar**, C.I, Beyrut, 1983, s.801-814) tarihinde; H.113 yılı olayları arasında Battal Gazi'nin bulunduğu muharebeler ve Abdülvahhab'ın öldürülmesi olayı, aynen İbn Kesir'de anlatıldığı gibi nakledilir. Ayrıca, Battal Gazi'nin H.122 yılında şehid edildiği ve İbn Kesir'deki buna ait iki menkıbe de olduğu gibi kaydedilmiştir.

⁴³ P.N.Boratav, "Battal", **İslam Ansiklopedisi**, C.II, İstanbul, 1993, s.345-346.

muhtemelen XIII. yüzyılda Türkçeye uyarlanan Battalname ve Ebu Müslimnamedir.⁴⁴ Ebu Müslimname, Abbasi Devletinin kuruluşunda tarihi bir rol oynamış bulunan Ebu Müslim Horasânî (öl.137/755)'nin Abbasi ihtilalini nasıl başlatıp bitirdiğini anlatan yine efsanevi içerikte bir destandır⁴⁵.

Battalname yazıya geçirildiği dönemden itibaren halk arasında çok okunmakta olup yaşadığı yüzyıllar boyunca birçok ilaveler gördüğü açıktır. Ayrıca eserdeki kültürel ürünlerin yüzyıllara ve coğrafyalara göre de değişiklikler gösterdiği açıktır.

Bunlardan biri Battal Gazi'nin Hızır İlyas ile olan menkıbeleridir. Hızır bu destani romanlarda kahramanların yardımcısı, yol göstericisidir. Başları sıkıştığında veya ölümle burun buruna geldiklerinde Hızır ortaya çıkar ve kendilerini kurtarır.⁴⁶ Buna benzer bir başka destan da yine XIII. yüzyılda Arif Ali tarafından yazıya aktarıldığı sanılan ve Melik Danişmend Gazinin ilk Anadolu fetihlerini nakleden Danişmendnamedir⁴⁷. Bunda da Hızır ile dikkate değer bölümler bulunmaktadır. Bunun yanında Dede Korkut⁴⁸ hikayeleri de önemli birer kültür ürünüdür. Aynı şekilde, aslında büyük bir menâkıbnâme kimliği de göstermesine rağmen kahramanlık destanı türüne de sokulabilecek olan Ebu'l-Hayr-ı Rûmî'nin Saltuknamesini⁴⁹ de sayabiliriz.

XV. yüzyılda kaleme alınmakla beraber aslında XIII. yüzyılda yaşayan Sarı Saltuk adlı bir Türkmen babasının kahramanlık menkıbelerini ve kerametlerini anlatan bu eserde Hızır'ın Sarı Saltuk ile olan ilişkileri, konuşmaları, menkıbeleri zengin bir biçimde yer almaktadır. Ayrıca İslami dönem Orta Asya Türk destanlarından Manas Destanını⁵⁰, Alpamiş Destanını⁵¹, Anadolu dahil hemen hemen bütün Ön Asyaya yayılmış bulunan ünlü Köroğlu Destanını⁵² da anmak gerekir. Bunlarda da Hızır ile ilgili birçok bölüm bulunmaktadır⁵³. Bu da bize bu kültür etkileşiminin en çarpıcı özelliklerini ve bu özelliklerin etkilerini göstermesi açısından önemlidir.

Kahramânâne-dinî bir içeriğe sahip olan Battal Gazi Menkıbesi, Selçukluların ilk zamanından beri, manzum ve mensur birçok Battalnameler oluşmasına sebep olmuştur ki, H. Ethé haklı olarak, bunun esasında, askerleri Anadolu fethine hazırlamak amacıyla yazılmış

⁴⁴ Türk edebiyatında destani romanlara ait geniş bilgi için bkz.: M.F.Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, s.254-258; Alessio Bombaci, **Histoire de la Littérature Turque**, Çev.: I.Melikoff, Paris 1968, s.259-265; I. Melikoff, **La Geste de Melik Danişmend**, Paris, 1960, C.I, s.41-52; I.Melikoff, **Abu Muslim, Le Porte-heche du Khorassan**, Paris, 1962, s.29-43.

⁴⁵ A.Y.Ocak, **İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü**, Ankara, 1985, s.185)

⁴⁶ "...ve cadular kalai beklerler. Nice kim yol aradı, çare idemedi. Andan mübarek yüzün yire sürüb niyaz eyledi. Ol dem Hızır Peygamber irişdi. Seyyide selam virdi ve eytdi; Ey ciger kûşem. Melul olma kim gerekir kim bu vilayet dahi senün kademinde açıla, müşerref ola didi. Andan Hızır Peygamber atından indi, Seyyid hazretini bindirdi ve yeşil kamçısını Seyyidin eline virdi ve eytdi; Ciger kuşem, atın başını şehre karşı tut, didi. Seyyid hazreti dahi eyle eyledi. At bir kez pervaz eyledi, şehrin üstüne konu....." (**Menakıb-ı Gazavat-ı Seyyid Battal Gazi**, İstanbul, (Tarihsiz-Taşbasma), C.IV,s.26,27).

⁴⁷ Destan, Battal Gazi etrafında yine Türklerin yarattığı Battal Gazi Destanının bir devamıdır. Danişmend Ahmed Gazi de Battal Gazi gibi merkezi Malatyada bulunan İslam gazilerinin ve Ahmed Gazi de Battal Gazi vasıtasıyla Hz.Peygamber soyuna bağlanmaktadır.Bununla birlikte o, Türk kahramanları gibi Harezmlilerin yadigarıdır. Danişmend, Peygamberin bir işareti ile Rum gazasına memur olur (O.Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993, s.123; Ayrıca Bkz. Melikoff I., **La Geste de Melik Danişmend Gazi**, Paris, 1960, C.II).

⁴⁸ Bkz. **Dede Korkut Kitabı**, Yay.: Muharrem Ergin, Ankara,1964.

⁴⁹ **Saltukname**, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Kısmı, No: 1612; Eser ve müellif için bkz. A.Gölpınarlı A., **Yunus Emre ve Tasavvuf**, İstanbul 1961, s.33-41; İz Fahir, "Saltuk-name", **VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Ankara, 1981, C.II, s.971-977.

⁵⁰ Bkz. Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, Ankara, 1971, C.I, s.495-539.

⁵¹ Özbek Halk Destanları Serisi, **Alpamiş**, Nşr. Tura Mirzayev, Taşkent 1969; S.Chandra Sen Gupta, "Bir Orta Asya Özbek Türk Destanı: Alpamiş, Menşei ve Versiyonları ", Çev.: Çiğdem Yıldırım, **Türk Folklor Araştırmaları**, (1982), Ankara, 1983, s.177-189.

⁵² Bkz. P.N.Boratav, **Köroğlu Destanı**, İstanbul, s.1931.

⁵³ A.Y.Ocak, **İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü**, Ankara, 1985, s.40.

bir eser olduğunu iddia etmektedir; önce kimin tarafından ve her ne amaçla yazılmış olursa olsun, o dönem Türklerinin ortak duygularını yansıtan bu eser halk arasında büyük bir ün kazanmış, hattâ Doğu Türkistan'a kadar yayılmıştır; orada da bu menkıbevî kahraman hakkında birtakım menkıbelerin varlığı, hattâ Aksu şehrinde onun mezarına rastlanması bunu gösterir; oradaki menkıbeye göre⁵⁴, Battal Gazi, H. 81 (M. 700-701)'de Medine'de vefat ederek, Bakü'de defnedilen Muhammedü'l-Hanife'nin dördüncü torunu olup, İmâm Abdurrahmân 'Alevî ismiyle tanınmıştır.

VIII. yüzyılda Emevîler'in Bizans'a karşı açtıkları savaşlarda "El-Battal" lakabıyla şöhret kazanmış bir savaşçının Türkler arasında yayılan kahramanlık menkıbelerinin destanlaştırıldığı bir halk hikâyesi olan Battalnâmenin⁵⁵ yazma nüshaları Menâkıb-ı Gazavât-ı Seyyid Battal Gâzî, Hikâyet-i Seyyid Battal Gâzî gibi isimler taşımaktadır. Hikâyenin yazıya geçiriliş tarihi henüz kesin olarak tayin edilmemekle beraber bütün araştırmacıların birleşmiş gördükleri zaman dilimi, XI. yüzyılın sonlarından XIII. yüzyılın başlarına kadar olan 100 yıldan biraz fazla bir dönemdir⁵⁶. Ancak Battalname'den bazı kısımlar almış olup 643'te (1245-46) yazıldığı kesin olarak bilinen Danişmendnâme'de Melik Dânişmend'in⁵⁷ Battal

⁵⁴ A.Y.Ocak (A.Y.Ocak, "Sarı Saltuk ve Saltukname", **Türk Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., S.195, Yıl XVII, Ocak 1979, s.273-275) eserinde; Saltuknamede işlenen temalarla, özellikle Sarı Saltuk tipolojisiyle, Battal Gazi'nin diğer edebi ürünleri arasında bir benzerliğin olduğu açıklanmaktadır. Şöyle ki; "Sarı Saltuk, Battal gibi kafirlere karşı cihad göreviyle mükelleftir. Asıl adının Şerif Hızır olduğu bildirilmekle beraber, Seyyid Şerif, Şerif Gazi, Sultan Baba, Sarı Saltuk, Saltuk-ı Rumi ve Saltuk Gazi gibi değişik isim ve lakaplarla anılır. Ömrü daima kafirlerle cenk ederek geçen Sarı Saltuk, onları ya Müslümanlığa sokar, veya Müslümanlığı kabul etmedikleri takdirde onları öldürür. Müslüman ettiği kafirlerle oturup yüksek bir âlim kimliğiyle İslamiyetin esaslarını ve değişik yönlerini onlara açıklar. Herhangi bir Hıristiyan ülkesini fethedeceği zaman oranın kıyafetine bürünür ve dilini mükemmel bir şekilde konuşur. Saltuknamede asıl dikkati çeken nokta, Sarı Saltuk'un genellikle rahip kılığında dolaşmasıdır. O, bu kılıkla manastırlara girer, rahip ve keşişlerle Hıristiyanlık üzerine tartışır, hatta onları hayran bırakacak vaazlar verir ve İncil okur. Sarı Saltuk, aynı zamanda büyük bir velîdir. Birçok kerametler gösterir. Fakat bunlar düşmanları ve rakipleri tarafından sihirbazlık, büyücülük diye kabul edilir. Onu cadularla işbirliği yapmakla suçlarlar. O da tıpkı 'öteki Türkler gibi' sihir bilir. Hacı Bektaş-ı Velî, Fakih Ahmed, Seyyid Mahmud-u Hayrânî ve Ahi Evran gibi bir çok ünlü evliya ile yakından dostluğu vardır." demektedir.

Bundan başka, H.Éthé, bu menkıbeyi Almancaya tercüme etmiştir (**Die Fahrten des Sajjid Batthal**, Leipzig, 1871). Ayrıca, Éthé, eserinin genel muhtevasında O'nu bir Osmanlı kahramanı olarak görür ve kişiliğinin Hıristiyanlığa karşı savaşan bir Müslüman olarak ortaya çıktığını vurgular. Ayrıca, Georg Husing (Georg Husing, **Zur Rostahmsage, Sajjid Batthal**, Leipzig, 1913)'in eseri de dikkate değerdir; bununla beraber, bütün bu araştırmalara rağmen, bu olay derinlemesine bilimsel anlamda incelenmemiştir. Ayrıca M.F.Köprülü (M.F.Köprülü, "Abdal" Mad., **Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi**, İstanbul, 1935)'nin verdiği bilgiler de son derece önemlidir.

⁵⁵ Kavramsal anlamda Battalnamenin anlamını yorumlayan F.Çelikkanat (F.Çelikkanat, **Eskişehir**, Eskişehir, 1990, s. 96) eserinde; M.Canard'ın bu konudaki yorumunu şöyle kaydetmektedir; "Roman, ana çizgileri ile, XI. yüzyılda oluşmuş ehl-i salip savaşlarının baş kahramanı Seyyid Battal Gazi'yi alarak, Battal Gazi'nin savaşlarının, cengaverliklerinin, akla hayale sığmayan atılımlarının gerçek panoraması demektir."

⁵⁶ F.Çelikkanat (**Eskişehir**, Eskişehir, 1990, s. 96), romanın zaman bakımından tarihinin saptanması konusunda; yazıldığı dönemin Osmanlı dönemi olmadığını, daha çok Selçuklular zamanına ait olduğunu ve bu yargıya da romandaki anlatımlardan ulaşılabileceğini belirtmekte ve gerçek bir tarih vermek istendiğinde bu tarihin XII. yüzyıl olması gerektiğini belirtiyor.

⁵⁷ Şükrü Baba'nın anlatımına göre; "...halk arasında meşhur olduğu üzere Seyyid Battal Gazi hemşire-zadesini Malatya emiri Ömer b.Nu'man b.Ziyad b.Ömer b.Mu'dî'ye vermiş ve bu izdivaçdan Nâzirü'l-Cemal adlı bir kız dünyaya gelmişti. Bu kişi ile Türkmen beylerinden Ali b. Mızrab evlenmiş ve bunun ürünü olarak Melik Danişmend doğmuştur. Melik Danişmend Abbasi ordularının düzenledikleri seferlere katılarak yararlıklar göstermiş ve birhayli ün kazanmıştı. Seyyid Battal Gazi gibi bir mücahid kişiyle olan ilişkisi, gazalarda görülen yeterliliği sebebiyle Hulefay-ı Abbasiye'den Kâim Biemrillah'dan 450 tarihlerine doğru Diyâr-ı Rum'a gaza için izin almış ve başına topladığı bir ordu ile zabtettiği yerlerde lakabına mensub olan Devlet-i Danişmendiyenin esasını kurmuştur. (Şükrü Baba, **Dîvân-ı Şeyh İlhâmî ve Seyyid Battal Gazi**, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1334, s. 1-28). 466 tarihinde muskit-ı re'si (bir kimsenin doğduğu yer) ve mukarrer-i askeriyesi olan Malatya'dan yirmibin kişilik bir ordu ile hareket edip, Sivas şehrini zapdedip kalesini ta'mir edip kendisine karargah yaptı. Bu şekilde yerleşip esas beyliği kurduktan sonra Kengiri, Amasya, Çorum, Tokad, Osmancık,

Gazi soyuna bağlandığı dikkate alınır, eserin bilinmeyen yazarının kitabını bu tarihten önce yazdığı anlaşılmaktadır. Nitekim Battalnâme, Türk destan edebiyatında XI. yüzyılda Hamzanâme ile başlayan Ebûmüslimnâme ve Dânişmendnâme⁵⁸ ile devam eden, XV. yüzyılda da Saltuknâme ile son bulan bir zincirin ikinci halkasını teşkil etmektedir⁵⁹.

Battalnâme, tarihî bir şahsiyet olduğunda şüphe olmayan Battal Gazi'nin menkıbevi yaşamını, Anadolu'ya yerleşen Müslüman Türkler'in gözüyle aksettirir. Bu menkıbelere göre Battal Gazi, Hz. Ali soyundan Hüseyin Gazi'nin oğludur. Çok güçlü ve zekidir. Daha çocukken dinî ilimleri çok kısa bir zamanda öğrenmiştir. Savaş yöntemlerini aynı düzeyde iyi bilir. Abdülvehhâb⁶⁰ Gazi tarafından kendisine ulaştırılan Hz. Peygamber'in tükürüğü sayesinde bütün dilleri konuşur. Keşiş kılığında manastırlara girip İncil'den vaazlar verir. Rahiplerle tartışarak onları mağlup ederek İslama dönmeye mecbur eder. Hızır'la yoldaşır; sıkışık zamanlarda ondan yardım görür. Aynı şekilde perilerle de dosttur. Devler ve cadılarla savaşır; okuduğu dualarla büyülerini bozarak onları yener. Ateşte yanmaz. Vahşi hayvanlar emrine âmâdedir. Doğa güçlerine hâkimdir. Göz açıp kapayınca kadar uzun mesafeler aşar. Kullandığı silahlar "Dahhak", "Rüstem" ve "Hamza" gibi eski ünlü cengaverlerin silahları, bindiği atlar onların atlarının soyundan gelen atlardır. Bunlarla Hıristiyanlara karşı savaşır. Onları İslâm'a davet eder, davetini kabul etmeyenleri öldürür.

Battalnâme esas olarak Battal Gazi'nin Anadolu'da Hıristiyanlarla (Rumlar, Ermeniler ve diğerleri) yaptığı savaşları konu edinmekle beraber, bunlarla ilgili menkıbeler büyük çapta eski Türk inançlarından ve İran peri masallarından alınan motifler ve sahnelerle süslenmiştir. Bunlar ayıklandığı zaman geri kalan savaş menkıbeleri ise VIII. yüzyıldaki Emevî-Bizans mücadeleleri devrinden XI. yüzyılda Anadolu'da Türk fetihlerinin sürdüğü dönemlere kadar uzun bir zaman diliminin anılarını taşır⁶¹. Bu savaşlarda merkez alan genellikle Malatya ve

Kastamonu ve Niksar'ı fethetti ve Canik civarında (Halkenbed) denilen kaleyi kuşatma ile meşgul iken vefat etmiş ve Niksar'a defn edilmiştir. Yerine 477 senesinde oğlu Melik Gazi Mehmed Gümüştekin geçti. Türbesi Niksar'da ziyaretgah oldu. Babasının vefatı ve kendi isteği üzerine Kâim Biemrillah tarafından babası gibi Diyar-ı Rum'a gazaya me'mur Serasker tayin edildiğinden Kutlanmış-zade Süleyman Bey'den alınan Kayseriye'yi karargah ve beylik merkezi yapıp, babası zamanında vezir ve müşaviri olan İltekin veya Ertevhî (Ertuhî)'nin oğlu Halfetî'yi kendisine vezir tayin ettikten sonra 500 tarihinde Malatya'yı istila etti. (Şükrü Baba, a.g.e., s. 1-28). Gümüştekin ünvanıyla bilinen Melik Gazi Mehmed, Seyitgazi Nahiyesi'nin Arabviran Karyesiyle Çukur Ağıl Karyesi arasında bulunan bir toprak kale civarında vefat ederek (529) buraya defnedildi (Şükrü, a.g.e., s. 1-28). Şemseddin Ahmed Danişmend b.Ali b.Mızrabü't-Türkmenî, Malatya emiri bulunan Ömer b. Nu'man b. Ziyâd'ın kızı Nâzirü'l-Cemal adlı kadından doğmuştur. Bu Nâzirü'l-Cemal, Seyyid Ca'fer İbn Sultan Hüseyin b. Rebi' b.Ali b.Abbasü'l-Malâtî adlı kişinin kız kardeşi yani Sultan Hüseyin b.Rebi' in kızı, Seyyidetü's-Şerifetü'l-Aleviyye'nin kızıdır. Fakat bazı tarih kitapları bu Meliki, Seyyid Battal Gazi'nin evladı; Seyyidetü's-Şerifetü'l-Aleviyye, Battal Gazi'nin kız kardeşi olup Malatya emiri Ömer b.Nu'man ile izdivacından olan Nâzirü'l-Cemal Hatun'un semeresi olduğunu kaydetmektedirler (Şükrü Baba, **Divân-ı Şeyh İlhâmî ve Seyyid Battal Gazi**, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1334, s. 1-28).

⁵⁸ İrene Melikoff (İ.Melikoff, **La Geste de Melik Danişmend**, CI, Paris, 1960, Önsöz) eserinde; Danişmend destanının XIII. yüzyıl ortalarında kaleme alındığını ve Battalnâmenin de bu destandan önce kaleme alınmış olduğunu belirtir.

⁵⁹ Ocak, Osmanlı İmparatorluğunda..... s.204,205.

⁶⁰Kaynaklarda adı sıkça geçen bir diğer Arap savaşçısı tarihi bir kahraman olan Abd-el-Vahab'dır.Hüseyin Gazi'nin babası olarak anılır. Mezarı Sivas'tadır . Arap vakanüvistlerine göre 730-731'de Roma topraklarında öldüğü söylenmektedir. Bütün bu kahramanların hemen hepsi, Seyyid Battal Gazi'nin söylencelerinde anılır. Abd-el Vahab, sürekli olarak bahsedilen bir kişidir (F.W.Hasluck, M. A. **Christianity and İslam Under the Sultans**, vol: 2, Oxford 1929, s.704-716).

⁶¹ P.N.Boratav ("Battal", **İ.A.**, MEB Yay., M.E.Basimevi, CII, İstanbul, 1993, s. 349-351); İ.Melikoff (İ. Melikoff "Al-Battal", **Encyclopedie de l'İslam**, C.II, Leiden, 1971, s. 1137) eserlerinde; Battalnâmenin ana bölümlerinin Haçlı Seferlerinden etkilendiğine inanıldığını ve özellikle Battal Gazi'nin mezarının bulunuşuyla ilgili yeni bölümün büyük bir olasılıkla XIII. yüzyıl Selçuklular zamanında eklenmiş olabileceğini belirtirler. Bunun yanında F.Çelikkat (F.Çelikkat, **Eskişehir**, Eskişehir, 1990, s. 96) eserinde; Battalnâmenin sonlarına doğru Selçuklular tarafından Anadolunun nasıl kuşatıldığını, fethedilen yerleri, kahramanlıkları içeren bölümlerin olduğunu ve ayrıca Battal Gazi'nin mezarının bulunması olayı, Çoban Baba'nın kerametleri ve

yöresidir⁶². Savaşlar, eserde, siyasî bir mücadele değil bir din savaşı (İslâmiyet-Hıristiyanlık mücadelesi) kimliği taşır. Cihad ve gazâ ruhu kendini çok kuvvetli bir şekilde hissettirir. Şehirlerde oturan Müslüman Türkler arasında meydana geldiği muhakkak olan bu destanda Battal Gazi "yarı evliya" bir karakter sergiler; bu onun öteki Türk destan kahramanlarıyla olan en önemli ortak yanındır. Melik Dânişmend Gazi ve Sarı Saltuk, Battal Gazi'nin isim değiştirmiş şekillerinden başka bir şey değildir. Bu da Battalnâme'nin tanımıyla Müslüman-Türk geleneklerine göre oluşmuş destanî bir halk hikâyesi olduğunu gösterir⁶³.

Battal Gazi efsanesi XIV. ve XV. yüzyıllarda başta Bizans İmparatorluğu ile sınırları olan Germiyanogulları ve Osmanogulları döneminde yeniden canlandırılmıştır. Bu dönem boyunca Bizanslılardan fethedilen bölgeler bu Anadolu efsanesinin yaşatılmasının nedeni olarak görülebilir. Fethedilen topraklardaki din ve kültürü değiştirmekle görevli savaşçı dervişler, Battal Gazi'nin savaşçı kişiliğini rahatlıkla kabullenmiş olmalıdırlar. Bu dervişler, kendi "Zaviye" ve "Kağanlık"ları etrafında, bir şeyhin liderliğinde toplanmışlardır. Bunlar özellikle XIII. yüzyıldan sonra⁶⁴. Anadolu'nun gündelik yaşamında büyük ölçüde etkili olmuşlardır. Genel olarak zaviyeler, kurucularının isimleri ile yaşamışlardır. Ancak, Seyyid Battal Gazi olgusunda yapılar kurulmuş ve geleneksel Anadolu destan kahramanı adı altında yaşamış görünmektedir.

Battalnâme Osmanlı döneminde genel anlamdaki vekâyinamelerde malzeme olarak da kullanılmıştır. Örneğin Münecimbaşı, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Fındıklılı Süleyman Efendi gibi tarihçilerle Evliya Çelebi, eserlerine Battal Gazi menkıbelerini tarihî olaylar şeklinde almışlardır. Bundan başka Taberî'nin ünlü tarihini Türkçe'ye tercüme eden Osmanlı müellifleri, eserin Arapça aslında ve Farsça tercümelerinde bulunmadığı halde Türkçe nüshalarına bol miktarda Battal Gazi menkıbeleri koymuşlardır. Bunun sebebi, herhalde Türkler arasında büyük bir sevgi ve ilgiye mazhar olan Battal Gazi'nin tamamıyla bir Türk kahramanı sayılmış bulunması olsa gerek. Nitekim Saltuknâme müellifi Ebü'l-Hayr Rûmî de 1473-1480 yılları arasında kaleme aldığı eserinde Battalnâme'deki birçok menkıbeyi kahramanın adını değiştirerek aynen Sarı Saltuk'a mâl etmiştir.

Türk gazi tipini mükemmel bir biçimde aksettiren Battalnâme sadece halk arasında değil, XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlılar'ın Rumeli topraklarında başlattıkları fetihler ve mücadeleler çağında da gaziler arasında sevilerek okunmuştur. Kısaca O, Anadolu ve Rumeli coğrafyasıyla bütünleşmiştir. Battalnâme Anadolu dışında yaşayan Türk toplulukları arasında da sevilmiş, yazılıp okunmuştur. Bilhassa XIX. yüzyılda Rus işgali altında kalan Asya Türkleri Battalnâme menkıbeleriyle âdeta teselli bulmuşlardır⁶⁵.

Battalnâme daha XIX. yüzyılda Herman Ethé ve Heinrich L. Fleischer'den başlayarak bilimsel ve popüler içerikli bazı çalışmalara konu olmuş, hakkında edebiyat tarihi ve tarih bakımından dikkate değer incelemeler yayımlanmıştır.⁶⁶ Battalnâme'nin bugün bilinen

Ümmühan Hatun hakkındaki bilgilerin bulunduğunu kaydetmekte, bu bölümlerin de belki sonradan eklendiğini belirtmektedir.

⁶² F.Çelikkanat (**Eskişehir**, Eskişehir, 1990, s. 96,97) eserinde; yukarıdaki bilgiye ek olarak İstanbul,Kız Kulesi, Bolu ve Seyitgazi ve çevresini de göstermektedir.

⁶³ Ocak, Osmanlı İmparatorluğunda.....s.204,205.

⁶⁴ Ömer Lütfi Barkan, "Vakıflar ve Temlikler I- İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, C. II, Ankara, 1942, s. 279-353.; A.Y.Ocak, "Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, C. XII, Ankara, 1978, s. 247-269.

⁶⁵ Ocak, Osmanlı İmparatorluğunda.....s.204,205.

⁶⁶Battal Gazi ve Battalnâme ile ilgili ilk bilimsel araştırma ve Almanca çevirisi H. Ethé'nin iki ciltlik H. Ethé (H. Ethé, **Die Fahrten des Sajjid Batthal, Em Alttürkis Wolks und Sitenroman**, Leipzig, 1871)'nin eseridir. Onu Georg Husing (Georg Husing, **Zur Rostahmasage-Sajjid Battal**, Leipzig, 1913)'in eseri takip etmiştir. Marius Canard'ın makaleleriyle beraber özellikle H.L.Fleischer (H.L.Fleischer, "Über den Türkischen Volksroman Sireti Sejjid Battal", **Sächsischen Akademische**, Leipzig, 1848, II, 35-41, 150-169)'in makalesi çok önemlidir. Bunlara ek olarak A.Y.Ocak'ın işaret ettiği gibi (Ocak 1992:206-208), özellikle Henri Grégoire'in, Bizans halk romanı Digenis Akritas [Bizans sınırında bulunan sınır beyliklerinin savaşçılarına Akritoi denmektedir.Akritoi

nüshaları arasında yazıldığı döneme ait olanı yoktur. Ancak bütün nüshaların Türkiye'de ve Türkiye dışındaki nüshalardan ibaret olmadığı, özellikle Anadolu'da bazı özel ellerde de bir hayli tam veya eksik nüshanın var olduğu muhakkaktır. Bilinen en eski nüshalar arasında 840 tarihli iki nüsha zikredilebilir. En kapsamlı nüshalardan biri olan ilk nüsha mensurdur. Manzum olarak bugüne kadar, şair Bekâî'nin 1183'te (1769-70) nazma çektiği Battalnâme'den başka nüsha tesbit edilememiştir⁶⁷. Battalnâme'nin söz konusu nüshalardan bazı kısımlar çıkarılmak suretiyle⁶⁸ çeşitli tarihlerde yapılmış taş basma yayınları da bulunmaktadır. Bunların bazıları halk ressamı tarafından yapılan ilgi çekici resimlerle süslenmiştir⁶⁹.

Battalnâme, başta Doğu Anadolu olmak üzere Anadolu'nun bazı bölgelerinde bugün de eski geleneğin bir devamı olarak halk ağzında hâlâ anlatılmaktadır. Ayrıca bazı köylerde zaman zaman Battalnâme nüshalarına rastlanması, eserin Türk kültür yaşamıyla ne ölçüde bütünleştiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Öte yandan Battalname, çağdaş Bizans destanı "Digenes Akritas"⁷⁰ ile de büyük benzerlikler gösterir. Digenes Akritas Destanı Bizans bakış açısını yansıtmak kaydıyla, aynı Bizans-Arap savaşlarını konu alır ve Digenes Akritas'ın kahramanlıkları ile uydurma tarihi kişiliği Seyyid Battal Gazi'ninki ile büyük benzerlikler gösterir. Bu nedenle her iki efsanenin karşılıklı etkileşimleri ve benzerlikleri Ortaçağ Anadolu'sunun toplumsal ve siyasi koşulları içinde değerlendirilmelidir. Bunun yanında Battalnamenin ana bölümlerinin Haçlı Seferlerinden de etkilendiğine inanılmaktadır⁷¹.

ünvanı Bizans destanı Digenis Akritas'dan alınmıştır (İ.Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri**, C. VI, Türkiye Yay., İstanbul, 1971, s. 21)] ile Battalnâme üzerine Byzantion dergisinin çeşitli sayılarında yayımladığı tarihî incelemeler ve karşılaştırmaları içeren makaleler kayda değer çalışmalardır.

Battal Gazi'nin Türkçe Battalnâme'den başka bir de Arapça Zâtü'l-himme yahut Zü'l-himme (halk Arapçasında Delhemma) adında bir başka destanı romana daha konu olduğu bilinmektedir. Bunun üzerine yapılan çalışmalar, bilhassa M. Canard'ınkiler, eserin XI. yüzyıldan sonra peyderpey tamamlanarak yazıya geçirildiğini, daha önce halk arasında yaşamakta olan Emevî-Bizans mücadelelerine ait menkıbelerin Haçlı seferleri sırasında teşekkül edenlerle tamamlandığını, dolayısıyla Türkçe Battalnâme'nin Zü'l-himme ile ilgisi bulunmadığını ortaya koymuştur. Bu suretle Battalnâme'nin bu Arapça destanı romanın Türkçe'ye tercümesi veya adaptasyonu olmadığı anlaşılmıştır. Yalnız burada Arapça "Battal" romanının Türkler arasında yeni menkıbelerin doğmasındaki, dolayısıyla Türkçe Battalnâme'nin oluşmasındaki ilk tesirini gözden uzak tutmamak gerekir (A.Y.Ocak, "Battal" Mad., **İ.A.**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. V, 1992, s. 206-208). Yukarıdaki görüşlere ek olarak M.Canard (M. Canard, "Al Battal", **Encyclopedie de l'İslam**, C.II, Leiden, 1953, s. 1136) makalesinde; Battal Gazi'nin Bizanslılara karşı gösterdiği kahramanlıkların "Şirat Zilhimma va'l-Battal" isimli Arapça epik romanın konusunu oluşturduğunu ve bu romanın da Türkçe Battalnamenin ana kaynağını teşkil ettiğini düşünmektedir.

⁶⁷ M.Canard ("Al Battal", **Encyclopedie de l'İslam**, C.II, Leiden, 1953, s. 1136) eserinde bu epik şiirin daha sonra Bekâî (Sultan Mustafa III'nin hükamdarlık döneminde) tarafından yeniden kopya edildiğini söylemektedir.; F.Çelikkanat (F.Çelikkanat, **Eskişehir**, Eskişehir, 1990, s. 96,97) eserinde; manzum Battalnamenin yalnız şair Bakâî'nin eseri olduğunu kaydedip, eserin Mustafa III (1757-1774) döneminde yazılmış olduğunu belirtir.

⁶⁸ F.Çelikkanat (**Eskişehir**, Eskişehir, 1990, s. 96) eserinde; manzum Battalnamenin, mensur kaleme alınmış Battalnamenin manzum biçimi olup, kısaltılmış bir biçimi olduğunu belirteip, bunun da Bakâî'nin, eserinin önsözünde bunu açıkça belirttiğini söylemektedir.

⁶⁹ Ocak, Osmanlı İmparatorluğunda.....s.206,208.

⁷⁰ Bu konuda F.W.Hasluck (F.W.Hasluck, "Graves of the Arabs in Asia Minor", **Bulletin of the British School at Athens**, C.XIX, 1912-1913, s. 187.; T.Alangu (Alangu,"Bizans ve Türk Kahramanlık Eposlarının Çıkışı Üzerine", **Türk Dili**, No:20, Ankatra, 1953, s. 202-219; P.N.Boratav (P.N.Boratav "Battal", **İ.A.**, MEB Yay., M.E.Basimevi, CII, İstanbul, 1993, s. 349)da bilgi bulunmaktadır. Ayrıca, F.W.Hasluck, yukarıdaki eserinde destanlar arasındaki yakın benzerlikler görülen iki kahramanın aksiyonlarını karşılaştırmakta ve Digenes Akritas'ın Battal Gazi tarafından öldürüldüğünü iddia etmekte, T.Alangu da yukarıdaki makalesinde; Digenes Akritas ile Battal Gazi efsanelerini analiz etmektedir.

⁷¹ P.N.Boratav, "Battal", **İ.A.**, C. II, İstanbul, 1949, s. 344-351.; İ.Melikoff, **La Geste de Melik Danişmend**, C. I-II, Paris, 1960, s. 1137,1138.

Bunun yanında Dede Korkut destanındaki kahramanlarla da Battal arasında bir benzerlik göze çarpar. Temelde aynı gibi görünen bu benzerlik aslında bazı farklılıkları da bağrında taşımaktadır. Burada şamanî ve islamî inanç sistemlerinin aynı ortam içinde hem bileşimini hem de ayrımlarını ortaya çıkarmaktadır;

Yüksek tabaka İslam medeniyeti içerisinde daha çok İran kültürü etkilerine maruz kalıp onun gelişmesinde başlıca etken olurken, İslamiyeti farklı bir şekilde (farklı bir yorumla) kabul eden ve sünni İslam merkezlerinden uzak bölgelerde yaşayan ve özellikle göçebeliği ve kültürünü devam ettiren Türkler uzun zaman Şamanî inanış ve düşüncelerini İslamiyetle uzlaştırmak suretiyle muhafaza etmişlerdir. Ulusal destanın bir parçası olan ve İslamî bir toplumdaki çok Şamanî bir toplumun yaşayış ve inanışlarını aksettiren Dede Korkut destanı bu göçebeler arasında vucut bulmuştur. Oğuznâme'nin Câmîü't-Tevârih'e geçmesi bunlar arasında yaşayan rivayetlerin toplanması sayesinde mümkün olmuştur. Battal Gazi destanı ile Dede Korkut destanındaki kahramanlar aynı İslam ideolojisi uğrunda savaşan insanlar olmakla birlikte, birbirlerinden farklı özellikler göstermektedirler. Birinciler, tamamiyle İslamlaşan şehirli ve yerleşik Türklerin, ikinciler farklı bir şekilde İslamlaşan ve eski Türk yaşam ve kültürünü yaşatan göçer ve yarı göçer Türklerin eseridir. Dede Korkut'da geçen kahramanlar İslamiyet uğrunda Trabzon Rumları ve Gürcülerle savaşan, şarap içen, kadınlı meclisler kuran insanlar olup, İslamın gazilerinden çok Türklerin Alpleridirler. Bu hikayeler bize, Müslüman göçebelerin hangi kriterlere göre İslamlaştıklarını, yaşayış ve düşüncülerinin eski Türk karakterini nasıl devam ettirdiklerini göstermektedir⁷².

Bektaşî şairleri XVI. yüzyıldan itibaren gerek Battal Gazi'yi gerekse babası Hüseyin Gazi'yi hürmetle yâdeden nefesler söylemişler, aynı şekilde Alevî zümreler de onu büyük evliyadan saymışlardır. Alevî şairleri söyledikleri nefeslerin bir kısmını ona ithaf ettikleri gibi bir kısmında da onu ululamışlardır; ayrıca Battal Gazi'nin ve babasının kahramanlıklarını anlatan uzun manzum destanlar da yazmışlardır⁷³.

Battalnamelerde Hüseyin b. Cafer b. Münzer b. Ömer b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talip şeklinde bir künye verilmektedir⁷⁴. Bunlardan başka Georg Jacob⁷⁵ babasının adının Hüseyin Gazi olduğunu ve Hüseyin Gazi'nin Angora (Ankara)'dan güneye doğru bir günlük mesafede bulunan Hüseyin Gazi şehrine gömüldüğünü söylemektedir.⁷⁶

⁷² O.Turan, "Türkler ve İslamiyet", **DTCF**, C. IV, S. IV, Ankara, 1946, s. 480, 481.

⁷³ Ocak, Osmanlı İmparatorluğunda.....s.204,205.

⁷⁴ H.Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, C. II, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1329-1332, s.211; Şükrü Baba **Dîvân-ı Şeyh İlhâmî ve Seyyid Battal Gazi**, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1334, s.7.

⁷⁵ G.Jacob, Sejjid Gazi, **Zeitschrift für Assyriologie und Verwandte Gebiete (Herausgegeben Vonn Karl Bezold in Heidelberg)**, Strassburg, 1912, s.245.

⁷⁶ Bu bilgiyi N.Araz'da doğrulamaktadır (N.Araz, **Anadolu Evliyalari**, İstanbul, 1984, s.52). G.Jacob'a ek olarak küffar ile yaptığı bir savaşta şehid olduğunu bildirmekte ve ayrıca G.Jacob'un "Hüseyin Gazi Şehri" dediği yere "Hüseyin Gazi Dağı" demektedir. F.W.Hasluck, hikayelerde çatışmaların, Arap savaşları sırasında önemli bir Bizans kalesi olan Amorium'da (Hergan kale) cereyan ettiğini, ancak, 838'deki büyük Arap kuşatması sonunda yıkılmasıyla tarihten de silindiğini belirtmektedir. Ayrıca O'na göre, Kalenin bulunduğu yer, Akronas gibi çok yakın zaman önce belirlenebilmiştir. Meşhur Arap mezarları buranın yakınında değildir. Arap yazarların Amorium ile Angora'nın Arapçasının benzer olması nedeniyle yanlışlığına düşükleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle hikayeler, Hüseyin Gazi'nin mezarının Angora'da öldüğü, yerin ise Amorium'da olduğuna yer vermektedir (F.W.Hasluck, **Christianity and Islam Under the Sultans**, vol: 2, Oxford, 1929, s.704-716). Bazı kaynaklarda adına "Shamaspar Tekkesi" denilen ve Hüseyin Gazi ile özdeşleştirilen tekke hakkındaki bilgiler de birbirini tutmamaktadır.

I. Hamilton'a göre burası; Bektaşî yönetimi altındaki yarı yıkılmış bir binadır. Hamilton'un tanımlaması, bunun Konya medreseleri gibi kare planlı olması sebebiyle, büyük bir olasılıkla Selçuklular zamanında yapılmış bir tekke olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Abhaza Türklerinin binanın eski bir Yunan manastırı olduğunu söylemeleri önemlidir. Bu tekkede gömülü Seyyid Battal'ın babası Hüseyin Gazi'dir. I.Hamilton, **Küçük Asya**, C.I, 1979, s.402.

Tekkenin adının, Kırşehir yakınlarındaki bir kalenin Hıristiyan Valisi ile ilintili olduğu düşünülmektedir. Bu vali, Seyyid Battal tarafından tek bir muharebede yenildikten sonra, Müslüman olmuştur.

Söylencelerde Hüseyin Gazi'nin ölümünün öcü oğlu Cafer tarafından alınmıştır. Cafer Kırşehir yakınlarındaki bir kaleyi tek bir saldırı ile Hıristiyanlardan almış, Vali Shamas'ı İslama döndürmüştür . Schumas (Shamas-Şamas) romantik söylencelerde Battal tarafından İslama döndürülmüş bir rahip olarak yer alır. Amorium valisinin kardeşi olarak görülen Shamas, Battal tarafından öldürülmüştür. Shamas'ın adı Alaca'daki Shamaspur Tekkesi ile korunmuştur. Bu tekkede de Hüseyin Gazi'nin mezarı olduğu söylenmektedir. Hasluck'a göre; Cafer, büyük bir olasılıkla Tulumbunar yakınlarındaki tekkede gömülü kahramandır⁷⁷.

Şamas destanında, Şamas, Battal tarafından Müslüman yapılan bir keşiş olarak görülmektedir. Bu isim de yine Alaca'daki Şemaspur Tekkesinde zikredil mekte olub, burası Hüseyin'in daha başka bir meşhur mezarını içermektedir. Sivas'ta da ziyaret edilmektedir. Arap vak'anüvisleri, bunun M. 730-731' de "Bilâd-ı Rûm" da şehid düşmüş olduğunu söylemektedirler⁷⁸.

Sonuç olarak Battalnameler, birçok kültür ve inanç yapılanmalarından da yararlanarak oluşturdukları sosyal yapıyı son derece etkilemişler, gelişen toplumsal yapılara yeni katkılar sundukları gibi bu edebi ve hatta dini oluşumda yeni ilavelerle toplumsal ve dinsel gelişim sürecini devam ettirmişlerdir.

Seyyid Battal'ın mezarının yanında Hıristiyan prensesin yer alması gibi, bu tekkede Müslüman kahramanın yanında bu Hıristiyan valinin mezarının yer almış olması olası görünüyor. Aynı şey Hıristiyanların kutsal ziyarette buldukları, Konya'daki Celaleddin türbesi için de geçerlidir. Burada Celaleddin'in yanında bir Hıristiyan din adamının mezarı bulunmaktadır. (F.W.Hasluck, **Christianity and Islam Under the Sultans**, vol: 1, Oxford, 1929, s.94, 95). İki kahramanın iskeletlerinin birlikte bulunduğu iddia edilen bir başka yer ise Beşiktaş olarak gösterilmektedir. (Hasluck, **a.g.e.**, s.94,95.)

⁷⁷ Hasluck, **Christianity and Islam**s. 704-716.

⁷⁸ Hasluck, **Bektaşilik Tedkikleri**, s.96.